

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Filozofická fakulta
Ústav českého jazyka a teorie komunikace

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Zuzana Janovská

Domestikovaná zvířata ve frazeologických
přirovnáních
(Příspěvek ke studiu jazykového obrazu světa)

Domestic Animals in Czech Phraseological Simile
(contribution to Study of Linguistic Picture of the World in Czech)

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Filozofická fakulta
Katedra / ústav: Ústav českého jazyka a teorie komunikace

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno a příjmení studenta: **Zuzana Janovská**

Datum narození: 24. 7. 1985

Kontaktní adresa: Velvarská 27, 160 00 Praha 6

Obor studia / kombinace: český jazyk a literatura

Diplomní obor: český jazyk

Název práce v češtině: **Domácí zvířata ve frazeologických přírovnáních
(Příspěvek ke studiu jazykového obrazu světa)**

Název práce v angličtině: Domestic Animals in Czech Phrazepological Similes (Contribution to Study of Linguistic Picture of the World in Czech)

Vedoucí práce: doc. PhDr. Irena Vaňková, CSc., Ph.D.

Pokyny k vypracování:

Práce se zaměří na frazeologická přírovnání, v nichž figurují domácí zvířata, a ukáže jednak jejich místo ve zkoumání jazykového obrazu světa, jednak sémantický potenciál a okruhy významů, jež jsou s názvy těchto zvířat v češtině spojeny. V první části práce bude teoreticky vyložen kontext zkoumání: 1) jazykový obraz světa, přístupy k významu slova, frazeologie, frazeologické přírovnání – jeho strukturní a sémantická charakteristika, pojetí frazeologického přírovnání u F. Čermáka a v polské kognitivně-kulturní lingvistice, místo frazeologie a frazeologického přírovnání ve zkoumání jazykového obrazu světa, 2) zoonyma a jazykový obraz zvířat (antropomorfizace), zvířata ve frazeologii (zejm. na základě E. Mrhačové a polské literatury k tématu jazykového obrazu světa). Druhá, materiálová část bude mapovat (co do konotací, stereotypů zvířat a způsobu jejich fungování v českém jazykovém obrazu světa) česká frazeologická přírovnání, v nichž se objevují zoonyma vztahující se k nejčastěji chovaným domácím zvířatům (kráva – vůl – býk - tele, kůň – kobyla - hříbě, koza – kozel -

kůzle, ovce – beran – jehně ... - množství vybraných zvířat bude regulováno rozsahem práce, případně kategorizačními kritérii, které vyplynou v průběhu zkoumání. Pozornost bude věnována podle možnosti i kolektivním názvům typu „dobytek“, „drůbež“.

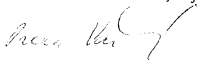
Doporučená literatura:

- Čermák, F. – Hronek, J. a kol.: Slovník české frazeologie a idiomatiky. Příkladování. Praha 1983 (se zřetelem k: Čermák, F.: Česká přírovnání. s. 463 – 492).
- Mrhačová, E.: Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice. Tematický frazeologický slovník I. Ostrava 2002 (se zřetelem k úvodním teoretickým partiím, s. 3 - 40).
- Mosiółek-Kłosińska, K.: Antropocentryzm leksyki zwierzęcej. In: Semantyczna struktura słownictwa i wypowiedzi. Warszawa 1997, s. 71 – 78.
- Němec, I. – Horálek, J. a kol., Dědictví řeči. Praha 1986.
- Nepop-Ajdaczyć, L. (ed.): Polska etnolingwistyka kognitywna. Kyjev 2007. (Vybrané stati dle potřeby)
- Pajdzińska, A.: Frazeologia w paradygmacie kognitywistycznym. In: Z polskich studiów slawistycznych, seria X, Językoznawstwo, Warszawa 2002, s. 176 – 181.
- Piekarczyk, D.: Jazyková kategorizace květin a pojetí tohoto fragmentu skutečnosti ve vědě. In: Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II. Praha 2007, s. 45 – 58.
- Vaňková, I., Nebeská, I., Saicová Římalová, L., Šlédrová, J.: Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky. Karolinum, Praha 2005.
- Wyszczarński, W.: Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych. Na materiale wybranych języków. Wrocław 2006.

Prameny:

- Výkladové slovníky češtiny (starší i novější), SČFI (příkladování) a tematický frazeologický slovník E. Mrhačové (viz výše).
- Haller, J. a kol., Český slovník věcný a synonymický. 1, 2, 3 a Rejstřík. Praha 1969, 1974, 1977, 1986.
- Klégr, A.: Tezaurus jazyka českého a frázi souznačných, blízkých a příbuzných. Praha 2007.
- P. Ouředník, Aniž jest co nového pod sluncem. (S předmlouvou A. Sticha.) Praha 1994.
- Podle potřeby další standardní slovníková literatura, zejména se zaměřením na českou frazeologii.

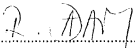
Vedoucí práce (podpis):

Datum zadání práce: 27. 4. 2007

OPONENT: doc. RNDĚ ČADKA!

L.S.

Vedoucí základní součásti:

Učitelství češtiny, jazykové výtvarné
učení, 1. stupeň (19)
učitelství odborné
učení, 1. stupeň učitelství
1908

Děkan:

Datum:

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. PhDr. Ireně Vaňkové, CSc., Ph. D., za cenné rady v odborných konzultacích a za čas, který mi při vytváření bakalářské práce věnovala.

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne 28. 6. 2010

Podpis *Lukana Janovská*

Anotace

Bakalářská práce zkoumá česká frazeologická přirovnání, ve kterých se objevují pojmenování domestikovaných zvířat. Zaměřuje se na symbolické významy jednotlivých druhů zvířat, fungování jejich pojmenování v jazyce a v jazykovém obrazu světa. Popisuje sémantické okruhy, se kterými se spojují a uvádí četnost přirovnání, která se s nimi vážou.

Práce rovněž dokládá synonymické řady, ve kterých zooapelativa v rámci jednoho frázemu mnohdy vystupují a zdrojové oblasti těchto přirovnání.

Teoreticky a metodologicky vychází především z principů kognitivní lingvistiky a hojně využívá symboliky. Výzkumným jazykovým materiálem jsou frazeologické a idiomatické slovníky a příručky.

This bachelor thesis studies phraseological simile that uses names of both domestic and farm animals. The thesis concentrates on symbolical meanings of those animals, it also concentrates on how those symbolical meanings functions in the language and in Linguistic Picture of the World in Czech.. It depicts semantic ranges that are connected to the names of animals and the number of simile with them.

The thesis also describes synonymic ranges, in which zooappellatives often functions within just one set phrase, and it also shows the frequency of comparisons connected to those kinds of animals and resources of those comparisons.

Both theoretical and methodological part arises from the principles of cognitive linguistics and symbology.

Comparative phraseological dictionaries and textbooks were being used during writing the thesis.

Klíčová slova

jazykový obraz světa, kategorizace, význam, kognitivní definice významu, konotace, prototyp, symbolický význam, antropocentrismus, antropomorfismus, frazeologie, frázém, idiom, přirovnání, zooapelativum, domestikace, domácí zvíře, hospodářské zvíře

Obsah

Anotace, klíčová slova

Obsah

Seznam použitých zkratk a symbolů

1. Úvod.....	10
2. Jazykový obraz světa	12
2.1 Charakteristika	12
2.2 Atributy JOS	12
2.3 Kognitivní přístupy k jazyku	13
2.4 Kategorie antropocentrismu.....	13
2.5 Opozice lidé versus zvířata.....	14
2.6 Antropomorfismus	15
2.7 Zvířata v jazykovém obrazu světa	16
3. Kategorizace a přístupy k významu slova	18
3.1 Kategorizace	18
3.2 Přístupy k významu slova.....	18
3.2.1 <i>Klasická slovníková definice</i>	19
3.2.2 <i>Kognitivní definice významu</i>	19
3.2.2.1 Prototyp.....	20
4. Frazeologie a idiomatika.....	22
4.1 Význam frazeologie v kognitivní lingvistice.....	22
4.2 Frazém a idiom	22
4.3 Přirovnání.....	24
4.3.1 <i>Komponenty přirovnání formálně</i>	24
4.3.2 <i>Komponenty přirovnání sémanticky</i>	25
5. Zoonyma ve frazeologii.....	27
6. Domácí zvířata hospodářská.....	28
6.1 Hospodářské zvíře.....	28
7. Hospodářská zvířata v přirovnáních	30
7.1 Zvíře obecně	30
7.1.1 <i>Drůběž</i>	31
7.1.1.1 Slepice – kohout - kuře	31

7.1.1.2	Husa	32
7.1.1.3	Kachna	32
7.1.1.4	Krocan	33
7.1.2	<i>Dobytěk</i>	33
7.1.2.1	Býk - kráva - vůl - tele	33
7.1.2.2	Koza – kozel - kůzle	35
7.1.2.3	Ovce (ovečka) – beran (beránek) - jehně	35
7.1.2.4	Prase – svině – prasátko (selátko)	36
7.1.3	<i>Ostatní zvířata</i>	37
7.1.3.1	Kůň - hříbě	37
7.1.3.2	Osel	38
7.1.3.3	Pes	38
7.1.3.4	Kočka – kocour - kotě	39
8.	Synonymické řady v rámci přirovnání	42
9.	Četnost přirovnání u jednotlivých druhů zvířat	44
10.	Shrnutí	46
11.	Závěr	47
12.	Seznam použité literatury	48
Příloha č. 1		
Příloha č. 2		

Seznam použitých zkratek a symbolů

bibl.	frazém biblického původu, biblismus
expr.	frazém se zvýšenou expresivitou
vulg.	frazém, jehož základní expresivita má odstín vulgárnosti
žert.	frazém, jehož základní expresivita má nádech žertu, šprýmu

1. Úvod

Jednou z významných součástí národního jazykového bohatství je frazeologie, která vypovídá o celkovém způsobu života a názorech na svět každého národa (Mrhačová, 2002, s.3). Do frazeologie můžeme zahrnout i přirovnání, která se zakládají na podobnosti mezi **referentem** a **modelem**. Ve své práci se zaměřím na pojmenování **domácích zvířat**, vyskytujících se v českých frazeologických přirovnáních, na jejich symbolické významy, konotace a způsob jejich fungování v českém jazykovém obrazu světa.

Zvířata hrají důležitou roli v našem životě a doprovázejí člověka již od počátku dějin. „*Lidé je uctívali jako božstva a obětovali je při posvátných obřadech. Lovili je jako zdroj potravy, léčivých látek, oblečení i kosmetických přípravků. Považovali je za symbol moudrosti a moci, za zvěstovatele dobrých a špatných zpráv, za ochraňující duchy a průvodce na cestách do jiných světů a v neposlední řadě i za ztělesnění lidských vlastností*“ (O'Connell, 2008, s. 178).

Významnou roli ve vývoji lidstva sehrálo zdomácnění zvířat, neboť umožnilo člověku vymanit se z naprosté závislosti na přírodě, odpadla mu starost se zajišťováním potravy či jiných životních potřeb a získal tak prostor pro rozvíjení dalších činností, jako např. kultury, společenské komunikace, zdokonalování manuální zručnosti, vymyšlení technických vynálezů atd. (Červená, Anděra, 2001, s. 8).

Motivace ke zdomácnění zvířat byla stejně rozmanitá jako jejich původ. Někdy šlo o spontánní proces, v tom případě mluvíme o samovolné **domestikaci** či autodomestikaci, jindy člověk soustředil svou pozornost na určité druhy zvířat záměrně, jedná se tedy o vědomou domestikaci. Některá zvířata se mohla k lidem připojit dobrovolně (pes, kočka), k jiným se naopak připojil spíš člověk (sob), další druhy bylo třeba pracně zkrotit (kůň, osel) (Červená, Anděra, 2001, s. 8).

Je také pravděpodobné, že prvotní důvody domestikace zvířat se od pozdějšího využití mnohdy lišily. Například skot byl zřejmě zpočátku chován z kultovních důvodů a teprve později se stal užitkovým zvířetem. Podobně pes byl zprvu více společníkem než hlídačem (Červená, Anděra, 2001, s. 8).

Přesné vymezení pojmu **domácí zvíře** je obtížné, neboť hranice mezi různými kategoriemi zvířat, která člověk chová ve své blízkosti, je velmi neztetelná. „*Za domácí zvíře se obvykle považují ty druhy živočichů, které byly dlouhodobým cílevědomým chovem v zajetí proslachetěny pro různé účely či užitek. Člověk se zcela stará o jejich výživu, životní podmínky a usměrňuje jejich rozmnožování*“ (Červená, Anděra, 2001, s. 8).

Z praktického hlediska můžeme domácí zvířata rozlišovat podle toho, k jakému účelu je člověk chová, na zvířata hospodářská, laboratorní a okrasná, tzv. „mazlíčky“ (Červená, Anděra, 2001, s. 8).

Zvířata hospodářská přinášejí konkrétní užitek, ať již různými produkty (maso, mléko, vejce, kůže aj.), nebo prací (nošení nákladu, jízda, ochrana majetku atd.). Kromě „klasických“ domácích hospodářských zvířat, jako je skot, ovce, prase nebo kůň, však k hospodářským zvířatům patří i takové druhy, které těžko nazveme domácími (například včela medonosná, bourec morušový, kapr obecný) (Červená, Anděra, 2001, s. 8).

Laboratorní zvířata jsou určená pro výzkumné a experimentální účely (myši, králíci, potkani aj.). „*Téměř všechna domácí zvířata se používají jako zvířata laboratorní, ale všechna laboratorní zvířata nemusí být domestikovaná*“ (Červená, Anděra, 2001, s. 9).

A konečně zvířata **okrasná** neboli „mazlíčci“ jsou zvířata, chovaná především k uspokojení emocionálních potřeb člověka a pomáhají mu naplňovat jeho hluboce zakořeněnou potřebu kontaktu se živými tvory (Červená, Anděra, 2001, s. 9).

V této práci budu vycházet z odborné literatury, a to ze slovníků encyklopedických, symbolických, frazeologických a idiomatických a kognitivně orientovaných a přírodovědných příruček.

Mým cílem bude dospět na základě tohoto jazykového materiálu k sémantickým okruhům významu, které jsou s názvy těchto zvířat na základě českých přirovnání spojeny.

Než přistoupím k samotnému výzkumu těchto okruhů, v první části své práce teoreticky popíši kontext svého zkoumání. Vysvětlím především pojem jazykového obrazu světa, frazeologie, frazeologického přirovnání a uvedu jeho strukturní a sémantickou charakteristiku. V druhé části se již zaměřím na konkrétní zvířecí pojmenování (zoonyma) v české frazeologii.

2. Jazykový obraz světa

2.1 Charakteristika

Jak jsem již v úvodu zmínila, cílem mé práce je ukázat, jaké místo zaujímají frazeologická přirovnání, v nichž figurují domácí zvířata, v českém **jazykovém obrazu světa** (dále JOS). Pojem JOS se přibližně v polovině 80. let minulého století objevil na lingvistické scéně, začal být užíván v pracích polských jazykovědců z Lublinu a brzy se v polské lingvistice velmi rozšířil. Nejedná se však o pouhý pojem, ale i o svěbytný přístup k jazyku (Vaňková a kol., 2005, s. 46).

Tento přístup vychází z předpokladu, že v každém přirozeném jazyce se ustálila kognitivní zkušenost dané společnosti. Jazyk je tedy chápán nejen jako nástroj dorozumívání lidí, tedy prostředek komunikace, ale především jako zdroj vědění o samotném člověku a o jím vnímaném světě (Vaňková a kol., 2005, s. 47). Jazyk, jeho gramatika, slovní zásoba, frazeologie a sémantika, vypovídá o našem myšlení, o tom, jak jednotlivé věci a jevy vnímáme, chápeme, hodnotíme a jaký k nim máme vztah. Jde tedy o jakousi interpretaci světa uloženou v jazyce (Holmanová, 2006, s. 7).

Pojem jazykový obraz světa se stal v Polsku centrálním pojmem kognitivní jazykovědy. Ta vychází z předpokladu, že schopnost člověka osvojit si jazyk a užívat ho je součástí jeho schopností kognitivních, a proto je třeba studovat jazyk a jeho užívání v širším kontextu kognitivních aktivit jedince (ESČ, 2002, s. 246). V kognitivní lingvistice je dominantní sémantická dimenze, tedy vztah mezi znaky a objekty, slovy a věcmi, jazykem a světem. K jejím klíčovým otázkám patří právě to, jak mysl pracuje s jazykem, a naopak co jazyk vypovídá o mysli (ESČ, 2002, s. 246).

V pracích amerických kognitivistů smysl JOS vystihují formulace typu **konceptualizace světa obsažená v jazyce**, ruští jazykovědci hovoří zase o **naivním obrazu světa** (Vaňková a kol., 2005, s. 47).

2.2 Atributy JOS

Jak říká J. Kajfosz¹, charakteristickými vlastnostmi JOS jsou **heterogenost** (je mnohovrstevnatý, rozrůzněný teritoriálně, sociálně, stylově i podle sfér komunikace),

¹ Kajfosz, J.: *Językowy obraz świata w etnokulturze Śląska Cieszyńskiego*. Czeski Cieszyn, 2001

dynamičnost (stále v pohybu a proměňuje se), **výběrovost** (na některé aspekty skutečnosti obrací větší pozornost), **integrálnost** a **kontextuálnost** (praktický a pragmatický vztah ke světu), **transcendentnost** a **sebereflexe** (jazyk má tendenci překračovat své meze a reflektovat sám sebe) a **axiologičnost**. Tou rozumíme, že jazykový obraz světa je prostoupen hodnocením a zaujatostí (Vaňková a kol., 2005, s. 52 – 56).

2.3 *Kognitivní přístupy k jazyku*

V rámci kognitivní lingvistiky můžeme vymezit dva hlavní směry: antropocentrický, který nachází zdroje jazykových významů, našeho myšlení a prožívání především v tělesné zkušenosti člověka, a druhý (velmi výrazný v polské kognitivní lingvistice), který je více zaměřen na jedince jako člena jazykového společenství. Vychází z předpokladu, že jazyk, kterým mluvíme, se do větší či menší míry podílí na tom, jaký obraz světa si vytváříme. Zkoumá se, jak pomocí jazyka svět strukturujeme a konceptualizujeme, jak mu rozumíme, co sdílíme s příslušníky vlastního jazykového společenství. Důležitým tématem je zde kategorizace jevů, zejména kategorizace na základě prototypů. Vymezují se kognitivní významy slov, respektující zejména jejich konotace (např. kognitivní definice slova **myš** zahrnuje i malý rozměr, šedivou barvu, nenápadnost a hbitost) (EŠČ, 2002, s. 246).

2.4 *Kategorie antropocentrismu*

Jak jsem již uvedla, základní vlastností jazykového obrazu světa je antropocentrismus. Antropocentrismus je lidská perspektiva nahlížení na svět a jeho uspořádání, která se odráží ve významu lexikálních jednotek. Představuje obraz světa tak, jak se jeví člověku a jaký pro něho je. Centrem světa je člověk a jeho subjektivně prožívané tělo. Člověk je tedy považován za nejvyšší míru všeho nejlepšího, nejhodnotnějšího a za nejvyšší bytost, v kontrastu např. ke zvířatům, jak již bylo zmíněno (Vaňková a kol., 2005, s. 59 - 66).

Jak říká Anna Pajdzińska², „*antropocentrismus je jakýmsi přirozeným důsledkem faktu, že jazyk je lidským výtvořem. Jestliže jazyk vytvořili lidé a slouží lidem, není nic zvláštního na tom, že představuje svět viděný lidskýma očima, orientovaný na člověka, svět, ve kterém je nejdůležitější protiklad **lidé** versus **nelidé***“ (Vaňková a kol., 2005, s. 59 - 66).

² Pajdzińska, A.: Antropocentryzm frazeologii potocznej. *Etnolingwistyka*, 1990, 3, s. 59 - 68

O antropocentrismu svědčí množství výrazů a frazémů vztahujících se k člověku a lidem, oproti těm, které se týkají primárně jiných sémantických oblastí. Antropocentrické pojetí jazyka je patrné například u vyjádření míry (*loket, stopa, palec, krok, nehet, vlas, chlup*), dokládání směru (*šel, kam ho oči vedly a nohy nesly*), prostoru (*mít u nosu, po ruce*) a času (*mám před sebou zkoušky, už je to za mnou*). Také v základě mnoha lexikalizovaných metafor stojí názvy částí lidského těla (př. *ucho džbánů, krk houslí, hlávka zelí, hrdlo lahve* atd.). Často se objevují i slovesa vyjadřující základní lidské tělesné polohy nebo pohyby v jiných spojeních než s člověkem (*ty šaty dobře sedí, kolik to stojí, čas běží, hodinky jdou* aj.) (Vaňková a kol., 2005, s. 62 - 64).

2.5 Opozice lidé versus zvířata

Jak již bylo zmíněno, jedním z hlavních příkladů svědčícím o antropocentrickém pojetí jazyka a světa vůbec je také opozice **lidé** versus **zvířata**. Zde se opět odráží představa, že co je lidské, je dobré a zároveň kvalitativně nejvyšší (*vypracoval se na úroveň člověka, udělal z něj člověka, chovej se jako člověk, chovej se lidsky, ať to tu vypadá zase jako u lidí, nechovej se jako zvíře* atd.) (Vaňková a kol., 2005, s. 62).

V polštině existují odlišná slova pro označení částí těla člověka a částí těla zvířete, např. polsky *glowa – leb* (hlava), *usta – pysk* (ústa – pysky), *ryj* (rypák), *morda* (tlama), pro činnost lidí a zvířat, např. *jeść – żreć* (jíst – žrát), *umrzeć – zdechnąć* (umřít – zdechnout). I v češtině nacházíme různá pojmenování dle tohoto kritéria, např. *jíst – žrát, ústa - tlama* ap. Dalším důkazem může být i celá česká myslivecká mluva, ve které uši se řeknou *slechy*, ústa je *huba* či *morda*, nohy jsou *běhy*, oči jsou *světla* atd.

Pokud zmíněné lexikální jednotky, které se primárně vztahují ke zvířatům, použijeme ve spojení s lidmi, mají dokonce nelichotivý nádech (*zavři tu hubu*). Pojmenování zvířat se uplatňují v přirozené komunikaci také ve formě pejorativních vyjádření neboli nadávek. Výrazy jako *kráva, osel, beran, prase, hyena* a další podobné metafory vytvořené na základě zvířecích pojmenování, přinášejí právě negativní hodnocení (*Ty jsi ale prase! To je ale pes! Ty svině jedna! Ty huso/krávo osle! To je ale slepice!* atd.) (Mrhačová, Jandová, 2000, s. 13).

Nejen ve frazémeh tohoto typu se uplatňuje vysoká míra obraznosti a expresivity. V tomto případě se jedná o expresivitu adherentní. Jak říká J. Zima³, „*expresivita adherentní*

³ Zima, J.: *Expresivita slova v současné češtině*, 1961

se v určitém kontextu ustálila teprve postupně, rozčleněním a přenesením základního významu“ (EŠČ, 2002, s. 132).

V této souvislosti se jako nadávky používají i výrazy typu *Ty vole!* a *Ty hňupe!* Obojí jsou názvy vykastrovaných zvířecích samců. *Vůl* je pojmenování vykastrovaného býka, které se od neutrálního významu dostalo přes nadávku až k současnému významu tzv. „vycpávkového slova“ či dokonce důvěrného oslovení mezi přáteli. *Hňup* je výraz pro vykastrovaného kozla. Tento původní význam je však dnes již většině z nás neznámý a neprůhledný a je používán ve svém původním smyslu spíše v zemědělském odvětví.⁴

Pozitivní význam se objevuje výjimečně. Je to převážně u slov deminutivně-hypokoristických, jako je oslovení dobrého přítele, partnera nebo dítěte (*Ty můj broučku/kocourku!*, *Ty moje beruško/kočičko!*, ve Francii např. *kachničko*, *bleško* atd.), v náboženském smyslu (*Ovečky moje!*) a někdy i v přirovnáních, jimiž chceme vyjádřit dobré lidské vlastnosti a dovednosti (*je pilný jako včelička*, *je hbitý jako lasička* atd.).

2.6 Antropomorfismus

S antropocentrismem úzce souvisí také **antropomorfismus**. Tímto pojmem rozumíme promítání lidských vlastností, schopností, rysů a podoby do mimolidských jevů a skutečností. „*Máme tendenci si „polidšitovat“ (reps. chápat jako lidi) nejen zvířata (kočka se naštvála, pes zárlí), ale i věci, např. přístroje (pračka dobře slouží, stroj stávkuje) nebo části těla (zlobí ho srdíčko) či nemoci (skolila ho chřipka). Také o počasí nebo přírodních dějích mluvíme často slovy primárně určenými lidským subjektům (slunce se směje, uplakaný den)*“ (Vaňková a kol., 2005, s. 64).

S antropomorfismem se setkáváme v různých oblastech, jako například v náboženství, umění či literatuře. V ní mohou zvířata, stromy, přírodní síly a jiné bytosti mluvit a jednat jako lidé. Nejvýraznější jsou bajky, například autorů Ezopa či Krylova, ve kterých se na zvířatech ilustrují lidské vlastnosti. V *Gulliverových cestách* popisuje Jonathan Swift koňskou

⁴ Ve středověku však lidé názvů užitkových zvířat jako nadávek vůbec nepoužívali. Prvním slovem, které označovalo zvíře a bylo užito ve formě nadávky byla *šelma*. Ve středověké němčině slovo *schelm* původně znamenalo mor či morovou ránu. Vedle toho mělo také význam mrtvého těla, mršiny (tedy něčeho, co působením moru vznikne). Z toho vyplynulo i užívání onoho slova jako nadávky (podobně jako v češtině u slova *mrcha*). Čeština přejala během 15. a 16. století hanlivý význam a v 15. století se nadávání tímto slovem (*šelmování*) značně rozšířilo. V této době se musely soudy zabývat i častými žalobami pro nactiutrhání slovem *šelma* (Němec, 1986, s. 68).

říší jako vzor uspořádání společnosti a román *Farma zvířat* od George Orwella líčí povahu totalitního státu na jednání antropomorfních zvířat.

Dalším příkladem antropomorfismu může být i „splnutí“ člověka a zvířete. Jedním z příkladů by mohl být tzv. **zvěrokruh**, **zvířetník** neboli **zodiakus**. Jedná se o 12 souhvězdí, pojmenovaných převážně podle zvířat (Beran, Býk, Rak, Lev, Štír, Kozoroh, Ryby), kterými během roku prochází Slunce. Lidé byli přesvědčeni, že spolu korespondují znamením zvěrokruhu na jedné straně a elementy (živly) na straně druhé. Podle astrologie odpovídají jednotlivá znamením zvěrokruhu různým formám neboli povahám lidské existence (např. lidé narození ve znamení Berana či Býka bývají tvrdohlaví, Lvi zase dominantní, Ryby klidní atd.), nebo jsou přiřazována jednotlivým částem lidského těla. Tak vzniklo alegorické zobrazení, tzv. *kosmický muž (makro-anthrópos)*: Skopec (hlava), Býk (vlasy, šije), Bliženci (ramena, ruce), Rak (prsá), Lev (srdce), Panna (útroby), Váhy (ledviny), Štír (pohlavní orgány), Střelec (stehna), Kozoroh (kolena), Vodnář (holeně), Ryby (chodidla) (Becker, 2002, s. 323).

Stejně tak v čínském horoskopu se lidé řadí do určitých zvířecích skupin podle data a roku svého narození. Mluvíme pak o lidech narozených ve znamení či v roku prasete, krysy, tygra, hada atd.

V mnoha kulturách se také objevují tvorové, kteří jsou napůl lidé a napůl zvířata. *Kentauroi* pochází ze syna Ixiónova (v řecké mytologii syn lapithského krále), Kentaura, který se pářil s klisnami. Mají lidské (mužské) poprsí a čtyřnohý koňský trup (Royt, 1998, s. 167). *Kynokefalové* jsou lidé se psí hlavou (Royt, 1998, s. 167). *Satyrové (Faunové, Inkubové)* jsou bytosti vzrůstem vyšší než člověk, které mají kozi nohy s kopýtky, psí hlavu a rohy. *Sfinga* je tajemná bájná bytost s tělem lva a hlavou člověka, *mořské panny*, s hlavou a trupem ženy a s ocasem jako ryba atd. (Royt, 1998, s. 174).

2.7 Zvířata v jazykovém obrazu světa

Jak uvádí Vaňková ve své publikaci, „*jazykový obraz světa utvářený po staletí našimi předky, přestává přiléhat k realitě současného světa, v němž obliba zvířat chovaných jako kamarádů nebývále vzrůstá. Svou roli tu hraje i móda (vztah k psovi nebo kočce se stává např. významnou součástí mediálního obrazu známých osobností), psi některých ras se chápou jako reprezentanti vyššího životního standardu a stylu (podobně jako např. určité značky aut), vzkvétá obchod s výrobky a službami určenými pro zvířata (značkové potraviny,*

„psí“ kadeřnické salony, hotely pro psy a kočky apod.). Původní kategorizace sémantické skupiny živočichů, založená zejména na opozici „užitečnost – neužitečnost“ vzhledem k materiálním potřebám člověka (příp. „užitečnost – škodlivost“), se proměňuje, respektive komplikuje, avšak jazykový obraz se novému stavu přizpůsobuje jen velmi pomalu (jak je pravidlem, nejprve proměna probíhá v rovině textů)“ (Vaňková a kol., 2005, s. 69).

Tuto skutečnost pozvolné proměny jazykového obrazu zvířat lze ukázat např. na *psovi*. Množství frazémů, přenesených významů derivátů (*psí, psota, peskovat* atd.) svědčí o negativním obrazu tohoto zvířete ve starší češtině (počasí, že by ani psa nevyhnal, neštěkne po tom ani pes, zbit někoho jako psa, seřvat někoho jako psa, kdo chce psa bit, hůl si vždycky najde aj.). Rovněž frazémy typu *psí život, psí počasí, psí fialky, žít na psí knížku* atd. mají negativní význam a pes také vystupuje ve starých nadávkách (*prašivý pes, psí syn*) (Vaňková a kol., 2005, s. 69 - 70).

Současný obraz psa je však zcela jiný. Často můžeme zaznamenat aktualizace frazémů, např. *psí život* – „chtěl bych mít psí život – takový, jako má můj pes“ atd. (Vaňková a kol., 2005, s. 70).

3. Kategorizace a přístupy k významu slova

3.1 Kategorizace

Jak píše J. Patočka⁵, „člověk nikdy nepřijímá chaos, ale svět“ (Vaňková a kol., 2005, s. 67). „*To, že se nám svět (v celku i ve svých jednotlivých částech) dává jako svět, respektive že ho takto přijímáme, tj. jako srozumitelný, smysluplný, uspořádaný – jako kosmos (tedy opak chaosu), umožňují psychické mechanismy, které se podílejí na kategorizačních procesech. Kategorizace tvoří půdorys našeho konceptuálního systému. Prožíváme a uvědomujeme si realitu jako rozdělenou na části, jež jsou vzhledem ke svým různým vlastnostem provázány do různých celků*“ (Vaňková a kol., 2005, s. 67).

Podstatnou součástí kategorizace je reflexe určitých vlastností pojmenovávaného předmětu a současně evokace kategorie, tzn. množiny věcí, mezi něž by mohl daný předmět na základě těchto vlastností patřit (Vaňková a kol., 2005, s. 78).

„*Reflexe lexikálního významu je pak v první řadě reflexí toho, jak kategorizujeme, jaký výsek našeho světa, respektive naší zkušenosti spadá do rámce daného slova a jaká zkušenost se v souvislosti s ním ve vědomí rodilého mluvčího aktivuje a evokuje*“ (Vaňková a kol., 2005, s. 77).

3.2 Přístupy k významu slova

V jazykovědě chápeme význam jako pojmovou hodnotu, obsah jazykového znaku, předmět či stav věci, který znak reprezentuje (ESČ, 2002, s. 544).

Strukturalismus chápe význam dle Saussura jako obsahovou stránku jazykového znaku (jednota označujícího a označovaného), která je dána nezávisle na mimojazykové realitě (ESČ, 2002, s. 544). Významem tedy rozumíme uzavřený soubor sémů hierarchicky budovaný, rozložitelný a popsateľný pomocí tzv. sémické analýzy (Vaňková a kol., 2005, s. 77).

⁵ Patočka, J.: *Tělo, společenství, jazyk, svět*, Praha, 1995

3.2.1 *Klasická slovníková definice*

Vědecké definice vycházejí ze specificky založené kategorizace. Chceme-li nějakou věc definovat, pak ji vlastně pro sebe ohraničíme a odsuneme od ní vše, čím není (Vaňková a kol., 2005, s. 77).

Podle Aristotela je nejprve třeba stanovit tzv. **genus proximum** čili neblíží nadřazený pojem (např. u lišky je to zvíře), a pak je třeba specifikovat, najít tzv. **diferencia specifica**, neboli najít znaky, které daný předmět odlišují od ostatních předmětů ve stejné skupině (ty znaky, které odlišují lišku od jiných zvířat). Takto jsou vytvořeny i slovníkové definice (např. v SSIČ, SSIČ)⁶, které se snaží o popis obsahu významu spíš než o jeho rozsah. Snaží se o tzv. „uzavřený popis“ a uvádějí jen ty informace, na jejichž základě lze dané předměty identifikovat a odlišit od ostatních věcí tohoto světa (Macecha = „nevlastní matka“) (Vaňková a kol., 2005, s. 78 - 79).

3.2.2 *Kognitivní definice významu*

Kognitivní lingvistika klade důraz především na pragmatickou složku významu, tzn. na významy emocionální (afektivní), konotační a kolokační. Zdůrazňuje úzkou provázanost jazykových procesů s procesy poznávacími a emocionálními, také se smyslovým a tělesným prožíváním světa a s veškerou lidskou zkušeností (Vaňková a kol., 2005, s. 79).

Význam má podle ní tělesný, zkušenostní a subjektivní základ a vykládá se jako prototypový způsob pojetí předmětu v lidské mysli, „*jako (jazykový) obraz daného jevu, tak jak se vynořuje v různých metonymických, metaforických a modelů, jak se větví do různých významových rovin a celků. Jde o celistvý obraz, který má ve svém základě naši lidskou zkušenost, včetně té tělesné a smyslové*“ (Vaňková a kol., 2005, s. 80).

Pro kognitivisty jsou základní složkou významu **konotace**, neboli vše, co se nám při vyslovení daného výrazu vybaví (např. že *macecha* je zlá a nepřející, či že *kočka* není jen kočkovitá šelma a domácí zvíře, ale také posvátný tvor, kterého uctivali Egypťané atd.) (Vaňková a kol., 2005, s. 79).

„*K definici významu (ale daleko spíše k jeho výkladu, interpretaci, explikaci) se v kognitivní lingvistice dospívá prostřednictvím popisu charakteristických, prototypových vlastností (resp. těch, které jsou stabilizovány v jazyce – a které jsou frekventované v textech)*“ (Vaňková a kol., 2005, s. 81). „*V úvahu se berou všechny dostupné informace,*

⁶ *Slovník spisovného jazyka českého*
Slovník spisovné češtiny

„které nám poskytuje jazyk (přenesené významy, frazeologie, typické kolokace) a texty tohoto jazyka“ (Vaňková a kol., 2005, s. 81).

Právě tuto vnitřní provázanost jazyka a kulturního společenství by měla ukázat tzv. **kognitivní definice významu** (Vaňková a kol., 2005, s. 82), ke které se budu snažit u názvů jednotlivých domácích hospodářských zvířat v této práci dospět, na základě české frazeologie, resp. českých frazeologických přirovnání.

„Oba typy reflexe významu je třeba vidět jako komplementární: každý z nich má své místo a specifickou funkci. **Klasická (logická) definice** je nezbytná v souvislosti s tzv. **objektivními jazyky a styly** (např. pro popis terminologie), zatímco **prototypová (kognitivní)** vyhovuje popisu běžného, **přirozeného**, „naivního“ **obrazu světa**, a vůbec jazyků a stylů vymezovaných jako subjektivní“ (Vaňková a kol., 2005, s. 82 – 83).

3.2.2.1 Prototyp

Jak jsem již výše zmínila, ke kognitivní definici významu se dospívá prostřednictvím popisu charakteristických prototypových vlastností, neboli prototypů. Prototypy jsou výrazně subjektivně orientovány, zahrnují v sobě emocionalitu a hodnocení a ukazují místo dané věci v jazykově-kulturním obrazu světa určitého společenství (Vaňková a kol., 2005, s. 83).

Prototypem rozumíme „*příklad, který mluvčí považují za nejlepší, nereprezentativní; centrální příklad nějaké kategorie, který jako takový uvádějí nejčastěji, resp. který obecně asociuje jistou kategorii*“ (EŠČ, 2002, s. 349).

Sdílnost prototypu včetně sdílnosti jednotlivých konotací může být potvrzena několika fakty (Vaňková a kol., 2005, s. 88):

1. **Kvantitativní hledisko** – důležitá je frekvence, opakovanost sledované charakteristiky v různých výpovědích a kontextech, tu lze doložit i statisticky, množstvím údajů (kolokací) ze zkoumaného korpusu, jejich poměrem atd.
2. **Kvalitativní hledisko** – tzn. fixovanost dané charakteristiky v jazyce:
 - a) Způsoby pojmenování předmětu – **etymologie** a **motivační poukazy**; *duše* (souvislost s *dýchat, dech, vzduch*)
 - b) **Vedlejší (přenesené) významy** – *krysa* = „zrádce, bezcharakterní člověk“
 - c) **Významy derivátů** – významy derivátů, které se shodují s dokládanou konotací; *papouškovat* – „opakovat bez porozumění cizí myšlenky“
 - d) Existence **frázemů**, jejichž význam se shoduje s vymezovaným rysem; *pilný jako včelička*

- e) Sémantická struktura určitých konstatování, která mají „**diagnostickou platnost**“; „Je to pes, ale nekouše“ (implikuje, že psi obvykle koušou).

„Vděčným zdrojem zjišťování relevantních konotací a prototypů jsou rovněž krátké ustálené texty, především folklorní. Kromě přísloví, pořekadel a dalších prŕpovídek zahrnovaných do větné frazeologie to jsou hádanky, lidové písničky, dále texty všeobecně známých hitů, reklam, sdílených úryvků z literatury, filmů, tradovaných textů vycházejících z historicko-kulturních reálií daného jazykového společenství apod.“ Dalším pramenem mohou být také například vtipy a anekdoty (Vaňková a kol., 2005, s. 89).

4. Frazeologie a idiomatika

„Frazeologie, v níž se odráží zemitost a obrazivá síla národa, jeho myšlenková a jazyková vynalézavost, nápaditost a pohotovost, národní kolorit, ale i generacemi nastřádaná a předávaná zobecněná zkušenost jako vzácné dědictví našich předků, tvoří významnou součást každého národního jazykového bohatství. Vypovídá o duševním životě určitého etnika, o jeho emocích, morálních zásadách, zvyklostech, celkovém způsobu života i názorech na svět“ (Mrhačová, 2002, s. 3).

4.1 Význam frazeologie v kognitivní lingvistice

Frazeologie svědčí velmi zásadně o charakteru jazykového obrazu světa. Jak již bylo výše uvedeno, jazykový obraz světa je interpretace světa obsažená v určitém jazyce, a to v jeho gramatických kategoriích, ve významové struktuře slovní zásoby a rovněž ve frazeologii. Frazeologie je tedy jedním ze zdrojů, který vypovídá o našem myšlení, o tom, jak jednotlivé věci a jevy vnímáme, chápeme, hodnotíme a jaký k nim máme vztah.

V této souvislosti se frazeologie také využívá jako zdroj zjišťování konotací a prototypů, a sehrává tak důležitý význam při vytváření kognitivní definice významu.

4.2 Frazém a idiom

Jak uvádí *Slovník české frazeologie a idiomatiky*, základní jednotkou frazeologie (a idiomatiky) je **frazém** (a **idiom**). Jedná se o jedinečné a ustálené spojení minimálně dvou prvků, tzn. jde o kombinaci libovolného slovního druhu s jiným (případně kombinaci stejných slovních druhů), která je příznačná tím, že některý z prvků (popřípadě žádný) nefunguje stejným způsobem v jiném spojení (resp. více spojeních), popřípadě se vyskytuje pouze ve výrazu jediném, či jen několika málo (př. *Pozdě bycha honit.*) (Čermák, Hronek, 1983, s. 10).

Frazém a idiom je tedy nemodelové a ustálené syntagma prvků, z nichž (alespoň) jeden je z hlediska druhého členem extrémně omezeného a zavřeného paradigmatu (formálně a většinou i sémanticky, např. *mít prě, nechat někoho na holičkách*) (Filipec, Čermák, 1985, s. 176 - 177).

„Vedle ustálenosti, závaznosti (významové a formální vázanosti, nerozložitelnosti, lineárnosti, vysoké míry lexikalizace) a obraznosti/alegoričnosti je pro tyto tvary příznačná emocionalita, expresivnost a dále posun lexikálního významu, tj. fakt, že jejich celkový význam nebývá totožný s významem jejich jednotlivých komponentů, ale je novou zakódovanou kvalitou, novým znakem“ (tlouct špačky) (Mrhačová, Ponczová, 2003, s. 9 – 10).

Určité typy frazémů mají ještě specifické formální i obsahové vlastnosti. Pro některá rčení, pořekadla, pranostiky i přísloví je příznačná rýmovanost (*dočkej času jako husa klasu*), pro přísloví ještě mravní ponaučení (*Jedna prašivá ovce nakazí celé stádo*) (Mrhačová, Ponczová, 2003, s. 10).

Frazémy můžeme dělit podle několika hledisek. Dle stylu rozlišuje frazémy např. poetické (*letět na křídlech lásky*), knižní (*vylévat si srdce*), publicistické (*vypustit pokusný balónek*), neutrální (*budit zdání*), kolokviální (*vzít to hopenem*), slangové (*klamat tělem*), argotické (*udělat káču*), okřídlená slova (cizojazyčné citátové idiomy a frazémy, výroky slavných osobností či výroky z literárních děl, např. *cherchez la femme, to be or not to be*), kulturní frazeologie (*můj dům, můj hrad, toho bohda nebude, aby český král z boje utíkal*) (Filipec, Čermák, 1985, s. 197).

Na základě jejich formální povahy rozlišujeme frazeologii větnou a nevětnou.

Nevětná frazeologie „bývá lidově a nespécificky, resp. v různém a kolísavém smyslu, občas dosud nazývána rčení, popř. úsloví či obrat“ (ESČ, 2002, s. 140). Řadíme do ní **přírovnání** (viz níže) a tzv. **binomiál**, neboli „frazém, jehož struktura je založena na iterativní kombinaci různého druhu, zvl. juxtaponovaném opakování dvou komponentů stejného slovního druhu nebo přímo opakování téže slovní formy (*světla a stíny, bez hlavy a paty, rub a líc, den co den, peníze nebo život, z ničeho nic, neslaný nemastný, široko daleko*)“ (ESČ, 2002, s. 53).

Na rovině **větné frazeologie** mluvíme o **pořekadlu**, **pranostice** a **příslíví**, ve kterých je vyjádřena „*zkušenost didakticky sdělovaná posluchači*“ (ESČ, 2002, s. 142). V příslovích se rovněž objevuje i mravní ponaučení.

Mezi jednotlivými frazeologickými jednotkami však není nepropustná hranice a zejména hranice mezi pořekadly a příslovími bývají někdy velmi neostré.

4.3 Přirovnání

Jedním typem nevětné frazeologie je přirovnání. Jak uvádí Čermák, „*podobnost je jedním ze základních sémantických vztahů, s nímž se v jazyce setkáváme v mnoha podobách*“ (SČFI, 1983, s. 464). V této souvislosti vznikal od šedesátých let 20. století na půdě Filozofické fakulty Univerzity Karlovy *Slovník české frazeologie a idiomatiky*, jehož první svazek, vydaný v roce 1983, představují právě **přirovnání**⁷.

Na základě podobnosti fungují přirovnání, neboli „*idiomy označující explicitně vzájemné podobnosti mezi referentem, kontextově doplňovaným, a modelem, který je součástí tohoto idiomu*“ Filipec, Čermák, 1985, s. 217).

„*Přirovnání je tedy ustálené a idiomatické pojmenování sloužící k označení a hodnocení (především) podobnostního vztahu mezi jménem (substantivem), určeným v konkrétním kontextu, a předem daným modelem*“ (SČFI, 1983, s. 465).

„*Přirovnání je ovšem po stránce formální více typů a podobnost se v nich může vyjadřovat i implicitně, popřípadě neustáleným způsobem (např. brčálově zelený – tj. jako brčál, holubičí povaha – jako holubice)*“ (Filipec, Čermák, 1985, s. 217).

4.3.1 Komponenty přirovnání formálně

Hlavní členy formálně jednoduchého, nerozvinutého přirovnání (komponenty na levé a pravé straně od formálního znaku – komparátoru, např. *jak, jako*) se realizují čtyřmi autosémantickými slovními druhy, substantivem (S), adjektivem (A), verbem (V) a adverbium (Ad) (SČFI, 1983, s. 466).

Na levé straně přirovnání se běžně setkáváme jen s verbem (*běžet jako splašený kůň*) a adjektivem (*věrný jako pes*). Substantivum (*vůl jak anděl*) a zvláště adverbium (*pomalou jako želva*) je tu velmi řídké (SČFI, 1983, s. 466).

Na pravé straně přirovnávací struktury, tj. za komparátorem (k) se objevují tytéž čtyři autosémantické slovní druhy jako na levé straně. „*Od komponentu levého se však výrazně liší způsobem účasti, distribucí. Ve velké většině případů je pravá strana přirovnání založena na substantivu (cachtat se jako kachna) a substantivizovaném adjektivu (stát jako přimražený)*“ (SČFI, 1983, s. 467).

⁷ V této souvislosti můžeme nalézt v polském kontextu publikaci Włodzimierza Wysoczańského s názvem *Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych* – na materiále vybraných jazykův vydanou ve Wrocławu roku 2006.

Pokud uvažujeme pro jednoduchost o přirovnání jen v rámci dvoučlenné základní kombinace, lze stanovit jako nejběžnější základní a jednoduchou strukturu českého přirovnání jako kombinaci **V k S**, popř. též **V (A) k S** a **V k A^v** (A^v = deverbativní adjektivum) (SČFI, 1983, s. 468).

„*Ta má však mnoho obecných strukturních subtypů daných substitucí nebo kvalifikováním, rozvinutím základních komponentů, tj. jejich obohacením o komponenty další a explicitním vyjádřením vztahu mezi nimi*“ (SČFI, 1983, s. 467).

4.3.2 Komponenty přirovnání sémanticky

Obecná struktura přirovnání po stránce sémantické je **(Kd) – R – (Tk) – k – Kt** (SČFI, 1983, s. 476 – 483):

Comparandum (Kd) – referent doplňovaný vždy až kontextem, aktualizovaný nominální výraz, k němuž se celé vlastní přirovnání jako specifikující a referující predikát vztahuje, to co přirovnávám

Relátor (R) – relační prvek, obvykle verbální povahy, tj. vlastní první ustálený komponent levé strany, obvykle sloveso či spona

Tertium comparationis (Tk) - jen někdy explicitně vytčený a lexikálně vyjádřený společný znak, rys, kvalita, modus, aspekt, vlastnost apod. vztahující se jak ke komparandu, tak i ke komparátu, na jehož základě se vytváří mezi obojím vlastní vztah podobnosti, (znak, který mají společný)

Komparátor (k) – formální znak/ukazatel přirovnání vyjadřující obecně vztah mezi komparandem a komparátem, („jako“ a „jak“ – vyjadřuje podobnost)

Comparatum (Kt) – zobecněný model, prototyp, sémanticky vždy jediný (třebaže formálně někdy složený) komponent pravé strany výrazu a vlastní jádro přirovnání, které slouží k ozřejmění, aktualizování komparanda, (model, zdroj podobnosti, 50 % předměty, 20 % živočichové), to k čemu přirovnávám

Příklad:

Ten sládek **(Kd)** je **(R)** mazaný **(Tk)** jak **(k)** liška **(Kt)**.

Výrazy s vypuštěným **Tk** lze nazvat přirovnání implicitní (např. *být jak slon*) a ta, která **Tk** explicitně pojmenovávají, přirovnání explicitní (např. *být velký jak slon*).

Jak již bylo výše uvedeno, přirovnání bývá uvedeno **komparátorem**, který spojuje **comparatum** a **comparandum**. V češtině vystupuje komparátor nejčastěji ve formě *jako*, existují však ještě další jeho formy (Mrhačová, Pozczová, 2003, s. 14), např.:

➤ <i>jako</i>	<i>smutný jako želva</i>
➤ <i>jako by</i>	<i>tváří se, jako by mu uletěly včely</i>
➤ <i>jako když</i>	<i>vyskočil, jako když ho zmije uštkne</i>
➤ <i>než</i>	<i>kuře chce být chytřejší než stará slepice</i>
➤ <i>hůř než</i>	<i>zacházet s někým hůř než se psem</i>
➤ <i>ani</i>	<i>ani myš by tam neproklouzla</i>
➤ <i>že by (ani)</i>	<i>venku je počasí, že by ani psa nevyhnal</i>

Ve své práci se zaměřím převážně na přirovnání využívající jako komparátor výraz *jako*.

Nejčastější a velmi výrazný motivační zdroj frazeologie se nám jeví zejména dva tematické celky, a to názvy částí lidského těla a názvy zvířat (**zoopelativa**)⁸ (Mrhačová, Pozczová, 2003, s. 10).

⁸ Dalšími motivačními zdroji jsou např. názvy konkrétních věcí (*hluchý jako poleno*), lidských profesí (*stát nad někým jako policajti*), funkcí, vlastních jmen atd. Ta se většinou týkají osob, a to obvykle mezinárodně známých postav, ať již skutečných či fiktivních (*Adam, Jidáš, Othello, Tarzan*). K nim můžeme do jisté míry přidat i ojedinělé, avšak přiznačné užití jmen národů a ras (*černoch, mouřenín, Indián, Dán, Skot, žid*), (SČFI, 1983, s. 471).

5. Zoonyma ve frazeologii

Jak již bylo mnohokrát zmíněno, zvířata hrála v našem životě důležitou roli a tato skutečnost platí i dnes. Co se však během let měnilo, byl vztah člověka k nim. Můžeme zde uvést například rozdíl ve vztahu k domácím užitkovým zvířatům, kdy jejich pojmenování sloužila ve staročeských přirovnáních i k charakterizaci kladně hodnocených lidí, a neužívala se ve smyslu nadávky, jak tomu je dnes (Němec, 1986, s. 54).

V jedné věci je však vztah člověka ke zvířatům stejný od pravěku až dodnes. Člověk se vždy snažil využít toho, co by mu mohlo být ku prospěchu a užitku, a naopak se zbavit všeho, co by mu mohlo uškodit a ublížit (Němec, 1986, s. 54).

„Již pravěký člověk se živil masem ulovených zvířat, odíval se jejich koží a ze zvířecích kostí vytvářel nástroje. Naproti tomu se podle svých možností bránil dravé zvěři, nechtěl-li jí sloužit za potravu sám, a postupně se musil učit čelit spoustě dalších nebezpečí a nepříjemností, jež mu hrozily“ (Němec, 1986, s. 54).

Při svém využívání živých tvorů nezůstal člověk věčně omezen na lov. Učil se zvířata chovat a zdomácnovat. Domestikovaná zvířata poskytla jistější zdroj potravy a některá se člověku stala společníky při nejrůznějších činnostech (Němec, 1986, s. 56).

Různé změny v chování člověka ke zvířatům zanechaly také své stopy ve slovní zásobě a jazyce vůbec. Důkazem může být i množství „zvířecích“ lexikálních jednotek objevujících se ve frazeologii (Němec, 1986, s. 56).

Rovněž v mnoha přirovnáních se lidé či jejich vlastnosti přirovnávají ke zvířatům. *„Právě velký počet ustálených přirovnání lidských vlastností, činností a stavů ke zvířecím, který vznikl na bázi názvů zvířat, svědčí o tom, že člověk jejich chování, pohyby, schopnosti fyzické i různé zvyklosti po celé generace velmi bedlivě pozoroval a porovnával. Často v nich spatřoval podobnost s chováním a některými zvyklostmi lidí, a odtud byl už jen krok k personifikaci a ke karikování lidských vlastností a činností jejich přirovnáním ke zvířecím. Přirovnání lidské vlastnosti, činnosti nebo stavu ke zvířecím mělo slovní projev oživit, zvýraznit, učinit jej zajímavějším, dodat mu takřkajíc třetí rozměr“* (Mrhačová, Ponczová, 2003, s. 14 - 15).

6. Domácí zvířata hospodářská

Člověk vyvíjel dlouhodobé úsilí, aby si zvíře tzv. zdomácněl. Podívejme se tedy nejprve na slovo *pitomý*, které nám o domestikacím procesu leccos napoví.

„Slovo *pitomý* původně nebylo žádnou nadávkou, ba nemělo ani hanlivý příděch. Je odvozeno od slovesa *pitati*, které znamenalo krmít. *Pitomý* byl tedy ten, kdo od někoho přijímal potravu, tedy byl krměný. Krměním začal člověk dávno v předhistorických dobách k sobě připoutávat některá chycená divoká zvířata. Ta zvířata, u nichž se mu to dařilo, si na něho postupně zvykla, stávala se ochočená a krotká“ (Němec, 1986, s. 61).

Slovem *pitomý* se tedy označovala jakákoliv ochočená zvířata. Byla to například i zvířata využívaná k lovu, jako levharti, vydry a orlice (Němec, 1986, s. 61).

„Počátky domestikace spadají do období, kdy se z člověka-sběrače a člověka-lovce stal usedlý člověk-zemědělec, což se odehrálo na přelomu starší a mladší doby kamenné (paleolitu a neolitu). Jde o časovou hranici přinejmenším před 12 000 lety, možná i o pár tisíciletí dříve“ (Červená, Anděra, 2001, s. 8).

K nejstarším domácím zvířatům patří pes, za ním následovaly ovce, kozy, tur a prase (Červená, Anděra, 2001, s. 30).

6.1 Hospodářské zvíře

V rámci kategorie domácích zvířat vydělujeme **zvířata hospodářská**. Ta se definují, jak již bylo výše zmíněno, jako zvířata, u kterých sledujeme přímý hospodářský užitek. Tímto užitekem může být nejčastěji určitá komodita (mléko, maso, tuk, vejce či kožešina atd.) či užitečná práce (zvířata tažná, jezdecká, na hlídání, na nošení nákladu atd.) (Červená, Anděra, 2001, s. 8).

„Extrémními případy využívání zvířat člověkem je pak krocení a cvičení jedinců divoče žijících druhů k určitým úkonům. Klasickým příkladem je pracovní slon, ale do stejné kategorie patří i používání dravců k lovu drobné zvěře (sokolnictví), kormoránů k lovu ryb, makaků vepřích ke sklizni kokosů či delfínů pro potřeby armády“ (Červená, Anděra, 2001, s. 8).

Tímto se liší od např. od tzv. „domácích mazlíčků“ které chováme především pro potěšení.

Jistou představu o tom, která zvířata lze do tzv. kategorie domácích hospodářských zvířat zařadit, můžeme získat z úryvku knížky Boženy Němcové *Babička*:

„Asi za hodinu, když vstala, bylo slyšet odměřené klapkání pantoflíčků, vrzly jedny, druhé dvěře, babička se objevila na zápraží. V tom samém okamžiku zakejhly husy v chlívků, svině zachrochtaly, kráva bučela, kury křídla zatřepaly, kočky odkudsi přiběhše otíraly se jí okolo nohou. Psi vyskočili z bud, protáhli se a jedním skokem byli u babičky; kdyby se byla nechránila, byli by ji zajisté porazili a ošatku se zrnem pro drůbež z rukou vyrázili“ (Němcová, 1924, s. 18).

Hlavními hospodářskými zvířaty v České republice je především obecně skot a drůbež, dále ovce, kozy, prasata a koně (www.agris.cz). Podřadnější význam mají zvířata chovaná pro kožešinu, jako je norek, nutrie, králík a pštros.

Speciálním případem je kočka domácí a pes, který může být jak hospodářským zvířetem (psi pastevečtí, psi tahající spřežení atd.), tak i domácím mazlíčkem.

7. Hospodářská zvířata v přirovnáních

V následující části se zaměřím na pojmenování chovaných domácích hospodářských zvířat ve frazeologii a na jejich konotace a způsob jejich fungování v českém jazykovém obrazu světa. Představíme si jednotlivé druhy hospodářských zvířat a ukážeme si, jaká se k nim vážou přirovnání (viz příloha 1), na jakých základech se tato přirovnání tvoří a jaké v souvislosti s nimi sdílíme konotace. U vybraných druhů nastíním i jejich symbolický význam (který bude pro větší přehlednost odlišen jiným druhem řádkováním a jinou velikostí písma) a budu zkoumat, zda se tento význam odráží i v jazyce, v tomto případě v přirovnáních.

7.1 Zvíře obecně

Ačkoliv v současné době chováme zvířata nejen pro užitek, ale rovněž jako domácí mazlíčky a považujeme je za členy rodiny, ve které žijí, stále jsou zvířata obecně chápána jako něco podřadnějšího a primitivnějšího než my, lidé. To se odráží i v přirovnáních vztahujících se obecně ke *zvířeti*.

Výraz *zvíře* se často používá pro ohodnocení lidského chování. Uživatelé jazyka hodnotí obvykle nepřímo tím, že přisuzují lidem negativní rysy zvířat. Přirovnání typu *Chovej se jako člověk!* v nás vzbuzuje pozitivní konotace spojené s *člověkem*. Ten je chápán jako něco hodnotnějšího a cennějšího než *zvíře* (viz příklady). Tím můžeme doložit antropocentrické pojetí jazykového obrazu světa (Klošínka, 1997, s. 71).

- *chovat se jako (divoké) zvíře/ zvěř* – hrubě, vandalsky
- *řádit jako divoké zvíře* – chovat se nebo jednat zuřivě, divoce, rozlíceně, běsnit
- *žít jako zvíře* – primitivně nebo nedbale
- *zkusit jako zvíře* – velmi mnoho a bolestně vytrpět

(Mrhačová, Jandová, 2000, s. 115)

Vnímání zvířat je tak relativizováno ve vztahu k člověku a způsob konceptualizace světa zvířat je determinovaný odkazem na lidský svět (Klošínka, 1997, s.72).

7.1.1 Drůběž

Slovem *drůběž* dnes označujeme zdomácnělé ptactvo chované pro užitek. Historie tohoto slova nám však ukazuje, že drůběž souvisí s takovými výrazy, jako je *drobiti*, *drob*, *drobet* či *drobek*, jimiž se převážně pojmenovávají věci a jevy malé, nepatrné a drobné. Význam s rysem drobnosti mělo totiž i staročeské slovo *dróbež* (Němec, 1986, s. 63). Proto i v Jungmannově slovníku je stále *drůběž* názvem pro drobné ryby, zároveň se tu však poprvé objevuje i nový význam slova ve smyslu „*drobný dobytek, zvláště slepice a kuřata*“. V průběhu 19. století starší význam slova úplně zmizel a dnes je to jen název pro „*větší ptactvo domácí, chované pro užitek*“ (Němec, 1986, s. 63).

7.1.1.1 Slepice – kohout - kuře

Slepice je v některých oblastech Jižní Ameriky, Karibiku a Afriky považována za kultovní zvíře. Používá se jako obětní zvíře a průvodce duší při iniciačních obřadech (O'Connel, Airey, 2008, s. 238).

Přirovnání vztahující se k pojmenování slepice jsou však založena převážně na našem vizuálním vnímání a na tom, jak slepice vypadá (viz příloha č. 1). Říkáme o někom, že je *jak oškubaná* či *zmoklá slepice* (znamenající být zahanbený, ochuzený, či někdo, kdo přišel téměř o vše, jako když slepice přijde po oškubání o peří) či že se tak chová, např. *sedí na bidýlku* (značící sedět těsně vedle sebe) či *na vejcích* (neklidně). Přirovnání jsou tedy založena převážně na vnější podobnosti a mohli bychom je nazvat metaforickými.

Kohout je pro svůj rudě červenavý hřeben a ranní kokrhání spjatý především s úsvitem, sluncem, světlem, ohněm a osvěcenstvím. Jako korouhvička na střeších měl chránit před ohněm, jenž je s ním symbolicky spojován (slovní obrat „červený kohout“). V křesťanském smyslu je spojován s bdělostí a zvěstováním pravého světla, tedy Krista. Jeho silný rozmnožovací pud z něj dále činí symbol plodnosti, obětování kohouta je mnohdy součástí obřadů provádějících sklizeň (například dožínky). Rovněž je považován za zvěstovatele času (na orloji) a vystupuje jako lékařský symbol. V Číně se jeho znamení používala na odehnání ďábla a při pohřbech. Vyjadřuje chtíč a v Japonsku je považován za posvátné zvíře (Lurker, 2005, s. 219).

Přirovnání, ve kterých se objevuje, jsou spjata spíše s jeho vlastnostmi a povahou, tedy vnitřní souvislostí, tzv. metonymií. Kohout je spojován především s prudkými reakcemi, bojovností (*být bojovný jak kohout*) a pýchou (*vykračovat si jak kohout na smetišti*). To vyplývá ze skutečnosti, že mezi slepicemi je většinou jen jeden samec, neboť každý kohout si své slepice dobře hlídá a nesnese žádného soka (*být jako dva kohouti na jednom smetišti*).

V okamžiku, kdy pocítí ohrožení rivalem, ihned útočí (*být červený jako kohout*, tzn. zlostí, nevolí), neboť je dominantní a bojovný. Proto se kohouti také využívají ke kohoutím zápasům.

U **kuřete** se poukazuje na to, že je to ještě mládě, tedy malé, mladé a nezkušené (*kuře chce být chytřejší než stará slepice*).

7.1.1.2 Husa

Bílé husy bývají někdy spojovány s parádivým oblékáním a zlomyslnými pomluvami. **Husa domácí** je však symbolem domova, žen, věrnosti a manželského života. Naproti tomu husy divoké se pojí se spoluprací, partnerskou věrností, bdělostí a vzájemnou závislostí. Údajně neopouštějí nemocnou husu z hejna a sameček a samička spolu zůstávají až do smrti jednoho z nich, což je u ptáků a i u ostatních zvířat velmi vzácné. Proto jsou zároveň symbolem věrnosti (O'Connel, Airey, 2008, s. 215).

„Vzácně se objevuje husa, jako narážka na stoupence Mistra Jana Husa, na praporečích husitských vojsk, vyobrazených v iluminovaných rukopisech. Husa patří též k atributům sv. Martina“ (Lurker, 2005, s. 124).

V přirovnáních vztahujících se k huse se s jejich kladnými vlastnostmi vůbec nesetkáme. Naopak se v nich odráží naše konotace spojené s husou, a to takové, předpokladu, že je to „přihlouplé“ málo uvažující zvíře, které neustále „štěbetá“ (*štěbetat jako husy*). Rovněž je v nich patrná skutečnost, že husy chováme pouze na peří a maso, tudíž je neustále vykrmujeme i násilím a omezujeme jim pohyb, abychom je mohli co nejdříve podříznout (*funět jako překrmená husa, mít se jak husa na krmníku*). Husa je však také symbolem sv. Martina (patrona chovu husí), který má kořeny ve starých stravovacích obyčejích a odráží se v přirovnání *mít se jako husa o Martině*, což znamená špatně, neboť v tento den, 11. listopadu, kdy má svátek Martin, jde husa tradičně na pekáč.

7.1.1.3 Kachna

Její záliba ve vodě se odráží i v nečastěji používaných přirovnáních, která se k ní vztahují, jako její hlavní rys (*cachtat se/splouchat se v něčem jako kachna*). Přirovnání typu *chodit/kolébat se jako kachna/ mít kachní chůzi* opět poukazují na spojitost kachny s vodou, neboť vychází z pohybu, který kachna dělá, když plave na hladině. Rovněž se tu zmiňuje skutečnost, že sní, na co přijde. Proto o někom říkáme, že má *kachní žaludek* či *žaludek jako kachna*.

7.1.1.4 Krocán

Z přirovnání vztahujících se ke krocánovi vyplývá, že v nás vyvolává pouze negativní konotace, jako je hněv, pýcha a rozčilení, neboli „brblání“. Důležitou roli hraje jeho chování při vyjádření jakékoliv nelibosti. Poukazuje se na změnu jeho barvy – typické rudnutí, které vyjadřuje rozčilení či hněv. Proto ve chvíli, kdy je někdo velmi našťvaný, říkáme o něm, že *je červený jako krocán*. Dalším jeho výrazným rysem je nadýmání, které spojujeme s pýchou. Přirovnání *nafukovat se/nadýmat se jako krocán* použijeme, když se někdo chová povýšeně či nadutě. Vydávání specifického zvuku opět spojujeme s bručivým rozčilováním - *hudrovat jako krocán*.

7.1.2 Dobytek

Dobytek obecně značí hodování, pohostinnost a oslavy. V judaismu je rovněž spojován s obětováním (O'Connell, Airey, 2008, s. 238).

V přirovnáních s výrazem *dobytek* se objevují stejné tendence, jaké nacházíme obecně u zvířete. Na tomto základu máme postavená i stejná přirovnání.

- *chovat se jako dobytek* – hrubě, vandalsky, dravě
- *žít jako dobytek* – žít primitivně nebo nekulturně, nedbat na čistotu, mít odpudivé zvyky, které jsou v rozporu s vžitou normou

7.1.2.1 Býk - kráva - vůl - tele

Býk je zvíře s mnoha symbolickými významy. Tradičně značí plodivou sílu a mužnost, mužské vášně, ale představuje například i Měsíc, Slunce, Zemi, nebe, déšť, žár a smrt. Dupot a bučení býka je spojováno s hromem a zemětřesením, především na Krétě (Connell, Airey, 2008, s. 209).

Na rozdíl od krav, které se obětovaly jen málokdy, býk se jako obětní zvíře používal velmi často. Ve starověkém Římě se býk obětoval každý rok, neboť se mělo za to, že jeho krev zúrodní zemi a propůjčí jí plodivou sílu. Tento názor dodnes provází býčí zápasy ve Španělsku (Connell, Airey, 2008, s. 179).

V jazyce dominuje poukaz na jeho sílu (*být silný/mít sílu jako býk*), plodivost a temperament (*řádit jako rozzuřený býk, být rozzuřený jako býk*).

Kráva je symbolem mateřství a plodnosti. Díky tvaru svých rohů, jež připomínají srpek měsíce, je nebeským symbolem bohyně-matky, Matky země nebo Měsíce. Pro hinduisty je kráva

posvátným zvířetem a nikdo na ni nesmí vztáhnout ruku, takže se ulicemi indických měst volně prochází množství skotu (Connell, Airey, 2008, s. 179).

U přirovnání vztahujících se ke krávi necháváme stranou její symbolické významy a soustředíme se na její typické vlastnosti a charakteristické rysy, jakými je velikost (*velký jako kráva*), její hlasité bučení (*bučíš jako stará kráva*, expr. *brečet jako stará kráva*, *řvát jako kráva*), neustálé přežvykování (když je něco *jako když to vytáhneme krávě z huby*, myslíme tím, že je to velmi zmačkané) a olizování (*má vlasy/hlavu jako když ho kráva olízne* ve smyslu hladké, ulízané).

Vůl, kastrovaný samec tura domácího, je v protikladu k divokému býkovi obecně příznivý symbol síly, trpělivosti, poddajnosti, obětavosti a vytrvalosti. V křesťanství značí obětovaného Krista a slouží jako obětní zvíře starověkého světa. V taoismu a buddhismu dokonce vyjadřuje mudrce (Connell, Airey, 2008, s. 246).

Naopak v české frazeologii dominuje jeho hospodářské využití jako tažné zvíře. Tuto činnost vykonává obětavě a trpělivě, a proto se také velmi nadře, což je jeho hlavní rys (*být zapřažený, zedřený, zpcený jako vůl, dřít se jako vůl*). Rovněž tu hraje důležitou roli jeho velikost, značící velké množství, a to v jakémkoliv smyslu, jako je tomu například i u krávy (*to je dávka jako pro vola*, expr. *to je jako pro vola malina/jahoda, bylo tam krve jako z vola/když zapíchne vola, platit jako vůl*).

Pojmenování *vůl* se také objevuje v případech, kdy něco obětavě, usilovně a zdlouhavě děláme bez následného ocenění (*dělat se s něčím jako vůl*) či trpělivě, dlouho a marně na někoho čekat v důsledku nesplněného závazku někoho jiného. V takových případech se používá přirovnání expr. *stát někde (a čekat) jako ten vůl*.

V ojedinělých případech se může vyskytnout přirovnání *vůl jako anděl*. Převáží-li nad bezelstností a dobrosrdečností naivita a prostoduchost, nabízí se právě toto přirovnání.

Jak vidíme, vůl je převážně spojován s usilovnou, obětavou a trpělivou prací. V některých případech to však může hraničit i s naivitou. Použijeme-li přirovnání, ve kterém je po komparátoru (*jako*) užit výraz *vůl*, dostává toto přirovnání stejný význam, jako kdybychom užili např. výrazu expr. *blbec, hovado, hlupák* atd.

K **teleti** se v češtině vztahuje přirovnání biblického původu. *klanět se (někomu jako) zlatému teleti/tancovat kolem (někoho/něčeho jako kolem) zlatého telete, skákat kolem někoho jako kolem zlatého telete*. Tyto výroky znamenají jednak nekriticky a zaslepeně uctívat jinou

autoritu než Boha, jednak nezříděně milovat bohatství a peníze. Zlaté tele se stalo symbolem zahálky a prostopášnosti.

V ostatních případech je tele spojováno spíše s hloupostí (*být hloupý jako tele, stát jako to tele, hledět/koukat na někoho/něco jako tele na nová vrata*), což může být opět způsobeno tím, že se jedná o nezkušené mládě.

7.1.2.2 Koza – kozel - kůzle

Koza je především symbolem ženské plodnosti a péče (Connell, Airey, 2008, s. 246). V jazyce se poukazuje především na její vzhled, tzn. vychrtlost (*hubený jako koza, já do tebe vidím jako do hubené kozy, slabý jako z kozy duch*), tiché mečení (*mečet jako koza, mluvit jako koza před smrtí*) a její ne příliš ladné pohyby (*chodit/jít jako koza na/ po ledě, poskakovat jako koza*). Zajímavostí je, že kozy jsou celkem vybíravé, co se týče stravy, a tato skutečnost se odráží i přiřovnání (*mlsný jako koza*). Naopak paradoxem je úsloví *rozumět něčemu jako koza petrželi*, znamenající něčemu nerozumět, neboť koza je běžně zvyklá jíst trávu, plevel a jiné rostliny, které se v travě vyskytují.

Kozel ztělesňuje opět především plodivou sílu, tentokrát mužskou, chtíč, mužskou prohnatost a sklony k ničení (Connell, Airey, 2008, s. 246). V Bibli vystupuje jako obětní zvíře, které na sebe bere hříchy národa a je v té souvislosti vyhnán do pouště. Symbolizuje tedy hříšného člověka a vystupuje jako zvíře páchnoucí, nečisté a démonické (Lurker, 2005, s. 235).

V této souvislosti se také objevuje přiřovnání *smrdět jako starý kozel*, které je pro něj hlavní a typické.

U **kůzle** se opět projevuje to, že se jedná o mládě, tudíž se poukazuje hlavně na jeho mladost a hravost. Vyskytuje se především v přiřovnáních typu (*být hravý jako kůzle a skotačit/poskakovat jako kůzle*).

7.1.2.3 Ovce (ovečka) – beran (beránek) - jehně

Ovce vyjadřuje pokoru a bezmocnou potřebu vedení a ochrany. V jazyce je ovce spojována převážně s negativními konotacemi a její hlavní vlastností je hloupost (*hloupý/pitomý jako ovce, stát někde jako ovce*) a neschopnost samostatného myšlení a rozhodování (*být jako stádo ovcí, jít za někým jako ovce za beranem*).

V přirovnáních se ovce také často pojí s přídavným jménem *prašivý* a vyjadřují tak člověka, který je poníženy, ve všeobecném opovržení a kterému se lidé vyhýbají (*cítit se jako prašivá ovce, jednat s někým jako s prašivou ovci, vyhýbat se někomu jako prašivé ovci*).

Bezradnost a bezcíllost ovcí se také objevuje v úsloví *chodit (po domě) jako bludná/ ztracená ovce*.

Naproti tomu **beran** je symbolem síly a v české frazeologii je zásadně spojován s vedením stáda a především se svojí tvrdohlavostí (*tvrdohlavý jako beran*).

Ověí mláďata jsou kvůli své prostotě, snášenlivosti a pro svoji bílou barvu spojována s mírumilovností, nevinností a čistotou. Ve starověku sloužil beránek jako nejčastěji obětované zvíře, a proto také vyjadřuje Krista a jeho smrt, kterou podstoupil jako oběť (Connell, Airey, 2008, s. 246).

Jeho atributy se objevují i v přirovnáních. Poukazuje se na jeho mírnost (*mírný/krotký jako ovečka/beránek*), poslušnost (*poslušný jako ovečka/beránek*) a trpělivost (*trpělivý jako beránek/jehně*). Oproti symbolickým významům se ještě setkáváme s přirovnáními, která jsou založena na jeho vizuální podobě, tzn. (*být kudrnatý/mít hlavu jako ovečka/beránek*).

7.1.2.4 Prase – svině – prasátko (selátko)

Prase značí obžerství, sobectví, chtíč, zatvrzelost, ale také štěstí, blahobyt, a díky svému četnému potomstvu i pro mateřství a plodnost. Vepř ryjící v bahně je biblicky vykládán jako nečisté zvíře, jehož maso nesmí být pojídáno a symbol pohanských národů. Svině válející se v bahništi je symbolem člověka znovu upadajícího do starých hříchů (Lurker, 2005, s. 558).

Z přirovnání vztahujících se k praseti vyplývá, že v našem jazyce jako prioritní funguje výraz *prase* jako určitá míra, ať už mluvíme o čemkoliv. Řekneme-li například, že *jsm špinavý jako prase*, zřejmě tím nemyslíme to, že prase obvykle není čisté, protože se ryje v bahně, ale je to míněno ve smyslu *velmi*. Tento úsudek mohou potvrdit další přirovnání, ve kterých Tertium comparationis (Tk) nemá s prasetem v realitě ani symbolickém významu nic společného, a přesto se k němu pojí. Tato přirovnání, dle frazeologických příruček, mají vždy vyjádřit velkou míru Tertium comparationis (Tk), tzn. jeho dostatek či nadbytek. Můžeme to dobře vidět například v úsloví *být kyselý/hořký/horký/těžký/velký apod. jako prase*, expr. (*být opilý/vulg. ožralý jako prase/čuně/svině*, (*být utahaný/unavený jako prase*, expr. *bolí/ pálí/ štípe to jako prase/ svině*, *potit se/ být zpcený jako prase*, *mít hlad jako prase*).

V menším množství se objevují v přirovnáních prasečí vlastnosti, chování a vzhled (*červený jako opařené prase*, expr. *být líný jako prase/svině/vepř*, *být tlustý jak to prase/čuně/*

svině/vepř, expr. *funět jako prase/vepř*, *mlaskat/jíst jako prase/čuně*, expr. *smrdět jako prase*, expr. *válet se někde jako to prase/ta svině ...*).

Svině souvisí se zradou a zklamáním důvěry (expr. *zachovat se jako svině/svinsky*).

Prasátko či selátko je spojováno s růžovou barvou (*růžový jako prasátko/selátko*).

7.1.3 Ostatní zvířata

7.1.3.1 Kůň - hříbě

Kůň bývá jako dávný zvířecí symbol spojován s bohy Slunce a nebes. Ztělesňuje zvířecí vitalitu, rychlost a krásu. Je spjatý se živelnou silou větru, bouře, ohně, vln a tekoucí vody. Na černém koni bývá zobrazována smrt, zatímco bílý kůň je symbolem světla, života a duchovního osvícení (u nás říkáme, že *Martin přijede na bílém koni*, míněno, že napadne snít). V antických, iránských, indických, severských a babylonských mýtech táhnou koně sluneční vůz (Connell, Airey, 2008, s. 246).

Společný život člověka s koněm se stal základem mnoha přirovnání. Jak uvádí Klosińska, kůň je člověkem považován za velké zvíře nezbytné k práci, proto je také drahý (Klosińska, 1997, s.72). Polský jazyk má velké množství frazeologických sloučenin, které odkazují na práci spojenou s koněm, na jeho sílu a dobrý zdravotní stav a frazémy spojené s ním většinou přinášejí konotace spojené s obdivem (Klosińska, 1997, s.72).

Některé frazémy vycházející ze skutečnosti, že kůň vykonává tvrdou práci pro člověka, nepřináší však pozitivní hodnocení. Obsahují prvek soucitu, či v nás aktivují konotace naivity a hlouposti (Klosińska, 1997, s.73).

Dle symbolických významů se v českých přirovnáních vztahujících se ke koni udržel význam rychlosti, který vyplývá ze skutečnosti, že koně dokážou opravdu velmi rychle běhat, a proto se s nimi i závodí (*běžet/letět jako splašený kůň*, *bude tam jako na koni*, *čas běží jako splašený kůň*).

Dalším důležitým faktorem, podobně jako u vola, je účel, ke kterému se koně kupříkladu na statku využívají (jako tažné či orné zvíře). Celý den jsou zapřaženi a odvádějí často tvrdou práci. To se odráží v přirovnáních jako *(být) sedřený jako kůň/drožkářská kobyla*, *(být) uštvaný jako kůň*, *(být) zapřažený jako kůň*, *dřít (se) jako kůň* atd.

Přirovnání vztahující se ke koni rovněž fungují podobně jako přirovnání související s prasetem. I zde je výraz *kůň* synonymem pro vyjádření velké míry, jak můžeme vidět například z frazémů *to je dávka jako pro koně*, *vydržet/snést jako kůň*, *zkusit/vytrpět/trpět jako kůň* aj.

Také se poukazuje na jeho typické řehtání (*řehtat jako kůň/kobyła, říčet jako kůň*), vzhled (expr. *mít zadek jako pivovarský kůň/klišna/kobyła/valach, být hubený jako drožkářská kobyła*) a chování (*dupat jako kůň, kopat/bít kolem sebe jako splašený kůň*).

Hřibě je opět spojováno se všemi atributy mláďat, takže se objevují přirovnání typu *bujný jako (mladá) hřibě, (být) hravý jako hřibě, skotačit/poskakovat jako (mladá) hřibě*. Výjimkou je vyjádření nelibosti či nesnášenlivosti, které vystihuje frazém *mít někoho rád jako valach hřibě*.

7.1.3.2 Osel

Dříve byl **osel** spojován s pokorou, skromností a trpělivostí. Naopak v případě egyptské a indické mytologii je spjat se zlem (Connell, Airey, 2008, s. 232). V dnešní době se mu dostalo naopak negativních konotací a značí hloupost.

To dokazuje také přirovnání, kdy o někom říkáme, že je *hloupý jako osel* nebo *kývat hlavou jako osel*, tzn. bezmyšlenkovitě kývat a souhlasit, aniž bychom o tom přemýšleli.

Osel je také charakteristický svým specifickým vyluzováním zvuků, takže se objevuje *hýkat jako osel*. Rovněž se setkáme s přirovnáním (*být tvrdohlavý jako osel*), ale jak jsem již výše uvedla, tvrdohlavost se ve většině případů přisuzuje spíše beranovi.

7.1.3.3 Pes

Pes je pravděpodobně nejstarším domestikovaným zvířetem a ztělesňuje věrnost, ochranu a řádelství. V keltské a křesťanské tradici značí ochranu a bdělost, ve starověkém myšlení je spojován s podsvětím, ve kterém působil jako průvodce nebo strážce. Psi jsou v mnoha kulturách spjati také se smrtí a s duchovním světem. Mayové pohřbívali s pánem i jeho psy, kteří ho měli vést na cestě do posmrtného života. V Japonsku jsou symbolem ochrany, v Číně však souvisí naopak s ďáblem (Connell, Airey, 2008, s. 232). Téměř ve všech kulturách se užívá označení za *psa* jako nadávky.

Ačkoliv pes, jak jsem již výše zmínila, je prvním zdomácněným zvířetem, tzv. nejlepším přítelem člověka, a je spojován převážně s věrností, je zajímavé, že v přirovnáních je tomu naopak a nejvíce je spojován s negativními významy.

Paradoxně je pes chápán jako nízké, prašivé a ponižované (bitím či nadávkami) stvoření, což nám dokazuje množství frazémů, typu *být na někoho jako pes, cítit se (někde) jako prašivý pes, jednat/zacházet s někým jako se psem/hůř než se psem, vyhnat někoho jako prašivého psa, vynadat někomu jako psovi/expr. seřvat někoho jako psa, zajít/chcípou jako*

(prašivý) pes u cesty, zastřelit někoho jako psa, zkusit jako pes, zmlátit/zbít někoho jako psa, chodí/je/kouká/sedí/vypadá jako spráskaný pes.

Objevuje se v nich také skutečnost, že pes je často přivazován řetězem k boudě. To vidíme například v příslovích *(být) uvázaný jako ten pes (u boudy), (chovat se) jako když pustí psa ze řetězu/jako pes puštěný ze řetězu, trhat/škubat sebou jako pes na řetěze.*

V dalších typech je spojován opět s ne příliš lichotivými vlastnostmi a poukazuje se na jeho vzteklost a rozzuřenost, např. *(být) vzteklý/rozzuřený jako pes, (být) zlý jako pes, řádit jako vzteklý pes, vyvádět jako vzteklý pes.*

Do této kategorie bychom mohli zařadit i frazémy typu *hádat se jako psi, rvát se jako psi.*

V menší míře používáme výroky s výrazem *pes* v situacích, kdy chceme zdůraznit, že něco někomu nejde nebo tomu vůbec nerozumí. Tato přirovnání v sobě již obsahují paradox a jsou převážně vtipná, například *(být) platný jako pes v kostele, dělat něco jako když se pes pase, jde mu to jako psovi pastva.*

Až druhotně se můžeme v přirovnáních vztahujících se ke psovi setkat s jeho vzhledem *(hubený jako pes)*, chováním *(chodit za někým jako pes/pejsek, mlít hubou jako pes ocasem, otřepat se/oklepat se jako pes, štěkat na někoho jako pes, tahat se o něco jako psi o kost, honí se jako pes, mají se rádi/jsou na sebe jako pes a kočka)* či vlastnostmi *(chodit jako panskéj pes, chodit kolem něčeho jako mlsný pes, být chytrý jako dva dny starý pes).*

Pouze dvě přirovnání vztahující se k tomuto zvířeti v nás vzbuzují soucit *(být opuštěný jako ten pes, být utahaný/unavený jako ten pes)* a pouze jediné z celé té škály vyjadřuje opravdu pozitivní a jeho symbolický význam, a to již zmiňovanou a vyhlášenou věrnost *(být věrný jako ten pes).*

7.1.3.4 Kočka – kocour - kotě

Kočka představuje transformaci, jasnovidnost, hbitost, bdělost, smyslnou krásu, tajemství, ženskou prohnanost a ženskost obecně. Ve starověkém Římě byla považována za symbol svobody. Naopak černá kočka je spojována především se vším negativním, jako zlem, smůlou, čarodějnictvím a černý kocour s ďáblem.

Obyvatelé starověkého Egypta kočky uctívali a mumifikovali. Zranit nebo zabít kočku byl hrdelní zločin. Naopak buddhismus považuje kočky za prokletá zvířata, protože neronila slzy, když Buddha zemřel. Raný judaismus kočky haněl jako nečistá zvířata a křesťanská tradice ve středověku spojovala černé kočky s čarodějnictvím (Connell, Airey, 2008, s. 232).

Kočka je často spojována se ženou, a to jak v literatuře, tak v jazyce. V mnohých básních autoři pokládají vedle sebe motivy ženy a kočky a někdy je přímo kočka symbolem

ženy. Na ukázkou přikládám úryvky ze dvou básní od Karla Tomana a Charlesa Baudelaira, ve kterých se o tom můžeme přesvědčit.

Charles Baudelaire

Kočka

*Pojď, krásná kočko, na mé srdce nýt,
Své drápy v tlapu vztáhni znovu
a nech mě poznovu se pohroužit
V své oči z achátu a kovu.*

*Když tě mé prsty zdlouha laskají
Po šíji nebo pružném hřbetě
A když se opájejí potají
Po elektrickém těle hladice tě,*

*Zřím v duchu drahou s jejím pohledem.
Ten pohled s chladem zraku tvého
Mě, milé zvíře, bodá oštěpem.*

*A kolem těla měděného
Od sametových nohou po šíji,
Morový parfum krouží jí.*

(přeložil Svatopluk Kadlec)

Karel Toman

Portrét (Torzo života)

*Dva vlčí máky měla ve vlase
a pružnost kočky hrála v jejím těle.
A záře elektrická chvěla se
V těch očích, gestech, v bytosti té celé.*

...

V jazyce se objevují často výroky typu *To je ale kočka!*, *Pěkná kočka!* atd. Tato označení se vztahují opět k ženě a mají vyjádřit, že je to žena hezká, zajímavá, přitažlivá apod.

Přirovnání upozorňují na její falešnost a vtíravost, jako třeba *(být) falešný jako kočka*, *(být) lstivý jako kočka*, *(být) úlisný jako kočka*, *lísat se jako kočka*.

Dále se klade důraz na její výrazné *drápy* a *oči*. To nám dokazují například frazémy *mít drápy jako kočka/kocour*, *škrábat jako (divoká) kočka/ kocour*, *mhouřit oči jako kočka/kocour*, *mít oči/ vidět jako kočka*, *oči jí svítily jako kočce*.

Největší část přirovnání vychází z pozorování jejího chování *(mýt se jako kočka*, *prskat jako kočka/kocour*, *přenášet/tahat něco (sem tam) jako kočka kořata*, *příst jako kočka*, *stočit se do klubička jako kočka*), dále jejich vlastností *(mlsný jako kočka/kocour*, *mrštný/*

hbitý jako kočka) a také z jejich vztahů k jiným zvířatům (*číhat na někoho/něco jako kočka na myš, hrát si s někým jako kočka s myší, mají se rádi/jsou na sebe jako pes a kočka/kočka s myší*).

U **kocoura** se každé přirovnání vztahuje k odlišné skutečnosti. Pověštině se jedná o přirovnání, která se vážou i ke kočce, např. *mít drápy jako kocour, být mlsný jako kocour, mhouřit oči jako kocour, olizovat se jako kocour, prskat jako kocour*. Má však jedno specifické přirovnání, které se používá v situacích, když má někdo velké boty a vypadá v nich groteskně. Jde o úsloví *vypadat (v něčem) jak kocour v botách* a je zřejmě inspirováno pohádkou *Kocour v botách* od bratří Grimmů.

Okrajově můžeme mezi přirovnání vztahující se ke kocourovi přiřadit i ryze český frazém *je to (tu) jak v Kocourkově*⁹.

Kotě má rysy jako každé mládě, takže se poukazuje na jeho hravost a přítulnost. Oproti jiným mláďatům se v přirovnáních vztahujících se ke kotěti objevuje i slepota a ospalost (viz příloha č. 1).

⁹ „*Je to všestranně zmatené, směšně si vzájemně odporující, nelogické a bez nějakého cíle, smyslu; vše se zde provádí samolibě, nesmyslně zvráceným, nemožným a směšným způsobem*“ (ŠČFI, 1983, s. 158). „*Kocourkov je název smyšleného pohádkového města, ve kterém ve všechno dělá hloupě, nerozumně, popř. směšně. Jako pojem (odpovídající svému starořeckému prototypu městu Abděře) se u nás rozšířil za obrození v satíře J. J. Langera a P. Chocholouška*“ (ŠČFI, 1983, s. 158).

8. Synonymické řady v rámci přirovnání

Zooapelativa mnohdy vystupují v rámci jednoho frazému i ve vícečetných synonymických řadách, což u jiných tematických celků nemá ve frazeologii obdobu. Jak uvádí Mrhačová, předmětem přirovnání bývají zejména **vlastnosti** (*pyšný jako pán*), **činnosti** (*spát jako dudek*) a **stavy** (*chudý jako myš*). Tyto tři kategorie bychom mohli ještě rozšířit o skupiny, kde bude předmětem přirovnání **vzhled** (*červený jako krocán*), **vydávané zvuky** (*mečet jako koza*) či **vztahy s jinými zvířaty** (*mít se rádi jako kočka s myší*). Formálním prostředkem pro jejich vyjádření takových přirovnání jsou především adjektiva (*mazaný jak liška*) a slovesa (*bojovat jako lev*) (Mrhačová, Ponczová, 2003, s. 14).

Z frazémů uvedených výše a v příloze č. 1 vyplývá, že mnohá česká přirovnání mají stejnou formu, a i když se v nich uvádí pokaždé jiný druh zvířete, jejich smysl zůstává stejný. Znamená to tedy, že při vyslovení takového přirovnání máme na výběr, které z odpovídajících zooapelativ použijeme jako Comparatum (Kt), aniž bychom se museli bát o zachování celkového smyslu tohoto přirovnání. Se záměnou zooapelativa ve výrazu máme sice pokaždé jiné konotace a dochází někdy k posunu lexikálního významu, jak je u synonymie obvyklé, avšak celková struktura výrazu, charakteristická pro daný frazém, zůstává většinou nedotčena (Mrhačová, Ponczová, 2003, s. 14). Můžeme si to uvést na příkladech, jako jsou:

- *(být) červený jako - kohout/krocán/prase*
- *(být) hubený jako - koza/pes/kobyla*
- *expr. potit se/být zpocený jako - kráva/vůl/prase/kůň*
- *expr. smrdět jako - prase/kozel*
- *(být) utahaný/unavený jako - prase/kočka/kotě/pes/štěně*
- *mít se jako - prase v žitě/ husa na krmníku*
- *chodí /je/kouká/sedí/vypadá apod. jako - zmoklá slepice/kuře/spráskaný pes*
- *žert. sluší mu to jako - praseti vesta/psovi uši*

Ostatní příklady můžeme nalézt v příloze č. 2.

Dobrym prikladem vyjadreni tohoto faktu muze byt i snaha o popis situace, ze se nekdo vyjevene a nechapave „diva“, zustal jako opaeny ci prihlouple a tupe na nekoho (neco) „civi“. Pro tuto skutecnost mužeme uvest hned nekolik prirovnani typu:

- expr. *koukat/hledet na nekoho/neco jako husa do flasky*
- *hledet/koukat na nekoho/neco jako tele na nova vrata*
- *koukat/hledet (na nekoho/neco) jako prase po prvnii rane*
- *koukat/hledet (na nekoho/neco jako cerstve vyvorana myš*

9. Četnost přirovnání u jednotlivých druhů zvířat

Při uvádění jednotlivých přirovnání u každého zmiňovaného domácího zvířete jsem vycházela z frazeologických příruček (Mrhačová, 1999; Mrhačová, Jandová, 2000; Mrhačová, Ponczová, 2003) (viz příloha č. 1), ve kterých jsou uváděny všechny české frazémy, které se s danými zooapelativy pojí. Na základě těchto publikací uvádím tabulku (viz tabulka č. 1), která nám ukazuje pouze počet českých přirovnání, která se k výše zmiňovaným zooapelativum vážou.

Z ní můžeme vyčíst, že v počtu přirovnání, která jsou se zvířetem spojována, jednoznačně dominuje *pes* a až daleko za ním, na druhém místě z celkového počtu, se drží *kočka*.

Tento výsledek může vyplývat ze skutečnosti, že *kočka* a *pes* jsou zvířata, která byla téměř na každém statku. Lidé je postupem času začali chovat jako domácí mazlíčky a dnes je považují dokonce za členy své rodiny. Trávili s nimi tedy nejvíce času, a proto také mají nejvíce ze všech domácích zvířat „odpozorováno“ jejich chování a znají jejich vlastnosti.

Tabulka č. 1 – Počet přirovnání vztahujících se k jednotlivým zooapelativům

Zvíře	Počet přirovnání
Pes	46
Kočka	26
Prase	22
Kůň, kobyła	19
Koza, kozel	14
Vůl	10
Husa	9
Kráva	9
Ovce, beran	9
Tele	8
Kotě	5
Slepice	4
Kohout	4
Krocan	4
Ovečka, beránek	4
Hřibě	4
Kocour	4
Kuře	3
Kachna	3
Býk	3
Osel	3
Kůzle	2
Prasátko, selátko	1
Svině	1

Zdroj: (Mrhačová, 1999; Mrhačová, Jandová, 2000; Mrhačová, Ponczová, 2003)¹⁰

¹⁰ Mrhačová, E.: *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice (Tematický frazeologický slovník I)*, 1999

Mrhačová, E., Ponczová, R.: *Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice (Česko-polský a polsko-český slovník)*, 2003

Mrhačová, E., Jandová, E.: *Česko-německý slovník (Pojmenování zvířat v české a německé frazeologii a idiomatice)*, 2000

10. Shrnutí

Zvířata hrála důležitou roli v lidském životě již odedávna. Změny v chování člověka ke zvířatům zanechaly v průběhu let své stopy i ve slovní zásobě a jazyce vůbec. Důkazem může být i množství „zvířecích“ lexikálních jednotek objevujících se ve frazeologii. Nejvíce přirovnání je založeno právě na bázi názvů zvířat (zooapelativ), nebo částí lidského těla, a předmětem přirovnání bývají zejména vlastnosti, činnosti a stavy.

V rámci zkoumaných českých frazeologických přirovnání, ve kterých se objevuje název domácího hospodářského zvířete a která jsou uváděna v publikacích Mrhačové, vyšlo najevo, že ze všech sledovaných zvířat se nejvíce přirovnání váže k *psovi*, naopak nejméně k *prasátku/selátku* a *svini*. Ačkoliv *pes* symbolizuje věrnost a vzbuzuje v nás rovněž konotace spojené s touto vlastností, ve frazémeh se pojí spíše s negativními významy. Je v nich chápán jako nízký, prašivý a ponižovaný (bitím či nadávkami) stvoření, které je často zlé, rozzuřené a přivazuje se řetězem.

Nejvíce pozitivních významů se váže především k mláďatům typu *ovečka/beránek* (kudrnatý, mírný, krotký, poslušný, trpělivý), *hříbě* (bujné, hravé, skotačivé), *kotě* (hravé, přítulné) a *kůzle* (hravé, skotačivé, poskakující).

Zooapelativa mnohdy vystupují v rámci jednoho frazému i ve vícečetných synonymických řadách. I když se v nich uvádí pokaždé jiný druh zvířete, zachovává se forma a jejich smysl zůstává stejný.

11. Závěr

Frazeologie je, dle mého názoru, jednou z nejzajímavějších oblastí vědy o jazyce. Tvoří významnou součást každého národního jazykového bohatství, vypovídá o duševním životě určitého etnika, o jeho emocích, morálních zásadách, zvyklostech, celkovém způsobu života i názorech na svět. Velmi zásadně svědčí o charakteru jazykového obrazu světa, je jedním ze zdrojů, který vypovídá o našem myšlení a o tom, jak jednotlivé věci a jevy vnímáme, chápeme, hodnotíme a jaký k nim máme vztah.

Jelikož se v ní předává zobecněná zkušenost a mnohdy i mravní ponaučení jako vzácné dědictví našich předků, je v našem zájmu ji udržovat a dál předávat našim potomkům.

12. Seznam použité literatury

Prameny

ČERMÁK, F., Hronek, J. a kol.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky, Přirovnání*, Academia, Praha 1983

MRHAČOVÁ, E., JANDOVÁ, E.: *Česko-německý slovník (Pojmenování zvířat v české a německé frazeologii a idiomatice)*, Ostravská univerzita v Ostravě, Tilia, Šenov u Ostravy 2000

MRHAČOVÁ, E., PONCZOVÁ, R.: *Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice (Česko-polský a polsko-český slovník)*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, Tilia, Šenov u Ostravy 2003

MRHAČOVÁ, E.: *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice (Tematický frazeologický slovník I)*, Spisy FF OU, vydala OU Ostrava, FF, Ostrava 1999

OUŘEDNÍK, P.: *Aniž jest co nového pod sluncem*, Praha 1994

VAŇKOVÁ, I., NEBESKÁ, L., SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, J., ŠLÉDROVÁ, J. a kol.: *Co na srdci, to na jazyku, Kapitoly z kognitivní lingvistiky*, Karolinum, Praha 2005

Odborná literatura

FILIPEC, J., ČERMÁK, F.: *Česká lexikologie*, Academia, Praha 1985

HOLMANOVÁ, A.: *Žena v českém jazykovém obrazu světa*, diplomová práce, UK FF, UČJTK, Praha 2006

NĚMCOVÁ, B.: *Babička*, Česká grafická unie a.s., Praha 1924

NĚMEC, I.: *Dědictví řeči*, Panorama, Praha 1986

PATOČKOVÁ, D.: *Obraz života a smrti v českém jazykovém obrazu světa*, diplomová práce, UK FF, UČJTK, Praha 2004

Pocťa Evě Mrhačové (K životnímu jubileu doc. PhDr. Evy Mrhačové, CSc., děkanky Filozofické fakulty Ostravské univerzity), Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava 2006

Slovníky

BECKER, U.: *Slovník symbolů*, Portál s.r.o., Praha 2002

COLIN, D.: *Slovník symbolů, mýtů a legend A-K*, nakladatelství DEUS, Praha 2009

KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J.: *Encyklopedický slovník češtiny*, nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002

LURKER, M.: *Slovník symbolů*, Euromedia Group k.s. – Knižní klub, Praha 2005

O'CONNELL, M., AIREY, R.: *Znaky a symboly*, Readers's Digest Výběr, Praha 2008

ROYT, J., ŠEDINOVÁ, H.: *Slovník symbolů, Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Mladá fronta, Praha 1998

Studie

BARTOŠ, L.: Srovnávací studie komparací s názvy zvířat v českém a španělském jazyku, In: *Pocťa Evě Mrhačové*, Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava 2006

JANDA, L.: Kognitivní lingvistika. In: *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I*, UK v Praze, FF, Praha 2004

KLOSIŇSKA, K.: Antropocentrysm leksyki „zwierzęcej“ In: *Semantyczna struktura słownictwa i wypowiedzi*, Warszawa 1997

PAJDZIŇSKA, A.: Kategorizace strukturující jazykový obraz světa: antropocentrismus a opozice „vlastní“ – „cizí“ In: *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II*, UK v Praze, FF, Praha 2007

PIEKARCZYK, D.: Jazyková kategorizace květin a pojetí tohoto fragmentu skutečnosti ve vědě. In: *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II*, UK v Praze, FF, Praha 2007

Přírodovědná literatura

ČERVENÁ, A., ANDĚRA, M.: *Svět zvířat XII. Domáci zvířata*, Albatros, Praha 2001

SCHEFFEL, R. L.: *ABC přírody*, Readers's Digest Výběr, Praha 1996

Elektronické zdroje

<http://www.agris.cz/detail.php?iSub=518&id=167003> ze dne 23. 7. 2010

<http://www.baudelaire.cz/works.html?aID=1&artID=53> ze dne 26. 6. 2010

<http://www.cesky-jazyk.cz/citanka/karel-toman/portret-torzo-zivota.html> ze dne 26. 6. 2010

Příloha č. 1

ZVÍŘE

1. *chovat se jako (divoké) zvíře/zvěř* – hrubě, vandalsky
2. *řádit jako divoké zvíře* – chovat se nebo jednat zuřivě, divoce, rozlíceně, běsnit
3. *žít jako zvíře* – primitivně nebo nedbale
4. *zkusit jako zvíře* – velmi mnoho a bolestně vytrpět

DRŮBĚŽ

Slepice/slípka

1. *chodí/je/kouká/sedí/vypadá/ apod. jako zmoklá slepice/kuře* – být někým zahanben a poté se tvářit schlíple, zaraženě, provinile
2. *oškubat někoho jako slepici/kuře* – lstí připravit důvěřivého člověka o peníze nebo majetek
3. *sedět jako slepice na hřadě/bidýlku* – sedět v řadě těsně vedle sebe
4. *vrtět se jako slepice na vejcích, sedět jako kvočna na vejcích* – sedět neklidně

Kohout

1. *(být) bojovný jako kohout/být bojovný kohout* – reagovat prudce, nediplomaticky, nic si nenechat líbit
2. *(být) červený jako kohout* – nápadně rudý ve tváři, zlostí, nevolí, horkem, námahou, rozčilením nebo po požití alkoholu
3. *(být) (jako) dva kohouti na jednom smetišti* – dva rivalové v témže prostředí a oboru působnosti, dva soupeři v lásce
4. *vykračovat si jako kohout na smetišti* – pyšně

Kuře

1. *přijít k něčemu jako slepé kuře k zrně* – získat bez přičinění, čistou náhodou, přijít k něčemu jako slepý k houslím
2. *starat se o někoho jako kvočna o kuřata* – mateřsky, obětavě a neúnavně pečovat o děti nebo podřízené

3. *kuře chce být/je málem chytřejší než (stará) slepice* – mladý nezkušený by rád poučoval staršího zkušeného

Husa

1. *dýchat/funět jako překrmená husa* – o tlustém člověku, který dýchá s největší námahou
2. *jít jako husy* – pohybovat se kupředu tupě, bez uvažování, slepě někoho následovat
3. *expr. koukat/hledět na někoho/něco jako husa do flašky* - vyjeveně, nechápavě, zůstat jako opařený - přihloupě, tupě na někoho (něco) civět
4. *mít se/žít si jako husa na krmníku* – žít v plném dostatku, bez starostí o živobytí
5. *mít se jako husa o Martině* – špatně (na sv. Martina, tzn. 11. listopadu, jde husa tradičně na pekáč)
6. *oškubat někoho jako husu* – lstí připravit důvěřivého člověka o peníze nebo majetek
7. *sjede to po něm jako voda po huse* – nic si nepřipouští
8. *štěbetat jako husy* – rychle a překotně mluvit, bez přestání brebentit jeden přes druhého
9. *vypadat jako oškubaná/podškubaná husa* – o ženě, která je špatně, nestejněoměrně ostříhaná

Kachna

1. *cachtat se/šplouchat se (v něčem) jako kachna* – s rozkoší se koupat ve vodě a dovádět
2. *chodit/kolébat se jako kachna/mít kachní chůzi* – mít kolébavou chůzi
3. *mít žaludek jako kachna/mít kachní žaludek* – strávit bez potíží jakékoli jídlo, mít dobré trávení

Krocán

1. *(být) červený jako krocán* - nápadně rudý v tváři – zlostí, nevolí, horkem, námahou, rozčilením nebo po požití alkoholu
2. *hudrovat jako krocán* – hlasitě projevovat nelibost, bručivě se rozčilovat
3. *nafukovat se/nadýmat se jako krocán* – chovat se nadutě, povýšeně a být tak pro smích ostatním
4. *zrudnout jako krocán* – nápadně zčervenat v obličejí, zčervenat až po kořínky vlasů

DOBYTEK

1. *chovat se jako dobytek* – hrubě, vandalsky, dravě
2. *žít jako dobytek* – žít primitivně nebo nekulturně, nedbat na čistotu, mít odporivé zvyky, které jsou v rozporu s vžitou normou

Kráva

1. *velký jako kráva* - neúměrně velký předmět těžce umístitelný
2. *(to je) maso jako ze stoleté krávy* - tuhé, jako podešev
3. expr. *brečet jako (stará) kráva* – opovržlivé vyjádření o někom, kdo hlasitě a zpravidla neupřímně štká
4. *hučet do někoho jako do jalové krávy* – vytrvale do někoho mluvit ve snaze přesvědčit ho
5. expr. *(je to) jako když to krávě z huby/ze zadku/vulg. z prdele vytáhne* – zpravidla o silně pomačkaném, zvaléném oděvu
6. *má vlasy/hlavu jako když ho olízla kráva* – hladké, ulízané
7. *mít oči jako z Kašparovy krávy* – výtka velmi špatnému střelci, být slepý jako patrona
8. expr. *potit se/být zpcený jako kráva* – silně a nepříjemně, námahou, vedrem, nervozitou nebo při nemoci
9. *řvát jako kráva* – silně (rozhořčeně) křičet, hulákat

Býk

1. *(být) rozzuřený jako býk* – divoce rozzlobený
2. *(být) silný/mít sílu jako býk* – vynikat obrovskou fyzickou silou
3. *řádit jako rozzuřený býk* – chovat se nebo jednat zuřivě, divoce, rozlíceně, běsnit

Vůl

1. *(být) zapřažený jako vůl* – mít trvale velmi mnoho práce
2. *(být) zedřený jako vůl* – vysílený po namáhavé fyzické práci
3. *(to je) dávka jako pro vola* – neobyčejně velká nebo silná dávka něčeho (zpravidla o léku)

4. expr. *to je jako pro vola malina/jahoda* – naprosto nedostatečné množství jídla, peněz, materiálu apod., jako když plivne
5. *bylo tam krve jako z vola/když zapíchne vola* – velmi mnoho, moře krve
6. *dělat se s něčím jako vůl* – obětavě se něčemu věnovat, obvykle bez následného ocenění
7. *dřít (se) jako vůl* – těžce pracovat
8. *platit jako vůl* – hodně, platit jako mourovatý
9. *potit se/být zpocený jako vůl* – silně a nepříjemně – námahou, vedrem, nervozitou anebo při nemoci
10. expr. *stát někde (a čekat) jako ten vůl* – stát a trpělivě, dlouho a marně čekat v důsledku nesplněného závazku ze strany jiného člověka

Tele

1. *(být) hloupý jako tele* – velmi omezený, tupý jako poleno
2. *hledět/koukat na někoho/něco jako tele na nová vrata* – vyjeveně, nechápavě, zůstat jako opařený x přihlouple, tupě na někoho (něco) civět
3. expr. *je to velké jako tele* – neúměrně velký předmět, těžce umístitelný
4. bibl. *klanět se (někomu jako) zlatému teleti/tancovat kolem (někoho/něčeho) jako kolem zlatého telete* – uctívat v životě mamon, zisk a peníze x zaslepeně, nekriticky k někomu vzhlížet
5. *skákat kolem někoho jako kolem zlatého telete* – chovat se k někomu servilně, plnit ihned každé jeho přání, obskakovat jej
6. *stát jako (to) tele* – tupě a apaticky někde postávat a přihlížet dění, případně přítom ještě překážet, stát jako dřevo
7. *mlátit sebou jako mokré tele* – spát neklidně, stále sebou házet
8. *vést někoho jako tele/telátko na porážku* – někam vést nebo postrkávat někoho, kdo je zcela pasivní

Koza/ kozel

1. *(být) hubený jako koza* – velmi hubený až vyzáblý, kost a kůže
2. *(být) mlsný jako koza* – šťourat se v jídle, vybírat si
3. *(být) slabý jako z kozy duch* – o hubeném, tělesně slabém člověku

4. *(být) umíněný jako koza/kozel* – o tvrdohlavém člověku, který si nedá říct
5. *žert. (je) bohatá jako koza rohatá* – velmi
6. *honit někoho jako nadmutou kozu* – nedopřát někomu chvíli oddechu, neustále, i potupným způsobem jej popohánět
7. *chodit/jít jako koza na/po ledě* – nejistě, škobrtavě, opatrně, působit při chůzi směšně
8. *já do tebe vidím jako do (hubené) kozy* – prokouknout někoho, vidět někomu až do žaludku
9. *mečet jako koza* – vydávat ječivé, nepřijemné zvuky
10. *mluvit jako koza před smrtí* – slabě, tiše, naříkavě
11. *poskakovat jako koza/kozel* – směšně, nekoordinovaně
12. *rozumět něčemu jako koza petrželi* – vůbec nerozumět
13. *s ním je řeč jako s kozou na ledě* – nelze se s ním nijak domluvit
14. *smdět jako starý kozel* – o nemytém a zapáchajícím člověku

Kůzle

1. *(být) hravý jako kůzle* – dětsky hravý
2. *skotačit/poskakovat jako kůzle* – bujně pobíhat, dovádět

Ovce/beran

1. *(být) hloupý/pitomý jako ovce* – velmi omezený, tupý jak poleno
2. *(být) tvrdohlavý jako ovce/beran* – umíněný člověk neústupně trvající na svém názoru
3. *být jako stádo ovcí* – chovat se neukázněně nebo tupě, stádně
4. *cítit se jako prašivá ovce* – ponížený, opovrhovaný
5. *chodit (po domě) jako bludná/ztracená ovce* – chodit roztržitě, bezradně a bezcílně z místa na místo
6. *jednat s někým jako s prašivou ovcí* – hrubě, utrhnout se na něj, ponižovat jej, chovat se k němu pánovitě, zacházet s ním jako s onucí
7. *jít (za někým) jako ovce (za beranem)/jako beran* – pohybovat se kupředu tupě, bez uvažování, slepě někoho následovat
8. *stát (někde) jako ovce* – tupě a apaticky někde postávat a přihlížet dění, případně přitom ještě překážet, stát jako dřevo

9. *vyhýbat se někomu jako prašivé ovci* – bojkotovat někoho, kdo je ve všeobecném opovržení, štitivě se mu vyhýbat na sto honů

Ovečka/beránek/jehně

1. *(být) kudrnatý/mít hlavu jako ovečka/beránek* – chundelatý, kudrnatý
2. *(být) mírný/krotký jako ovečka/beránek* – mít klidnou, tichou, trpělivou povahu
3. *(být) poslušný jako ovečka/beránek* – zcela poslušný
4. *(být) trpělivý jako beránek/jehně* – o velmi mírném člověku

Osel

1. *(být) tvrdohlavý jako osel* – umíněný člověk neústupně trvající na svém názoru
2. *hýkat jako osel* – smát se přerývaně, jako když hýká osel
3. *kývat hlavou jako osel* – bezmyšlenkovitě přikyvovat, souhlasit

Prase

1. *(být) červený jako (opažené) prase* – nápadně rudý v tváři – zlostí, nevolí, horkem, námahou, rozčilením nebo po požití alkoholu
2. *být kyselý/hořký/horký/těžký/velký* apod. *jako prase* – velká míra nějaké vlastnosti
3. expr. *být líný jako prase/svině/vepř* – vyhýbat se práci, stále lenošit
4. expr. *(být) opilý* vulg. *ožralý jako prase/čuně/svině* – o velmi opilém člověku, který ztratil nad sebou vládu, je namol
5. expr. *(být) špinavý jako prase/čuně* – silně umazaný a budící tím odpor
6. *(být) tlustý jak (to) prase/čuně/svině/vepř* – neforemně tlustý, otlý
7. *(být) utahaný/unavený jako prase* – velmi, vyčerpaný nějakou činností
8. expr. *bolí/pálí/štípe to jako prase/svině* - velmi silně
9. *bylo tam krve jako když zapíchne prase* – velmi mnoho, moře krve
10. expr. *držet něco jako prase kost* – nešikovně, neobratně
11. expr. *funět jako prase/vepř* – hlasitě, odfukovat, supět
12. *koukat/hledět (na někoho/něco) jako prase po první ráně* - vyjeveně, nechápavě, zůstat jako opařený, přihloupě, tupě na někoho (něco) civět
13. *mít hlad jako prase* – obrovský, být zcela vyhladovělý
14. *mít se jako prase v žitě* – žít v plném dostatku, bez starostí o živobytí

15. *mlaskat/jíst jako prase/čuně* – jíst neslušně, nekulturně
16. *potit se/být zpocený jako prase* - silně a nepříjemně – námahou, vedrem, nervozitou anebo při nemoci
17. *potřebovat něco jako prase/svině drbání* – potřebovat naléhavě, jako sůl
18. expr. *psát jako prase* – nedbale, nečitelně
19. expr. *rýt se v něčem jako prase v hnoji* – nechutně se v něčem přehrabovat a dělat při tom nepořádek
20. žert. *sluší mu to jako praseti vesta/náprsenka* – vůbec mu to nesluší, vypadá v tom komicky
21. expr. *smrdět jako prase* – o nemytém a zapáchajícím člověku
22. expr. *válet se někde jako (to) prase/ta svině* - neslušně se rozvalovat, zahálet

Prasátko

1. *(být) růžový jako prasátko/selátko* – mile narůžovělý, růžový v obličeji

Svině

1. expr. *zachovat se jako svině/svinsky* – zklamat něčí důvěru, jednat zrádně

Kůň/kobyla

1. *(být) sedřený jako kůň/drožkářská kobyla*
2. *(být) silný/mít sílu jako kůň* – vynikat obrovskou fyzickou silou
3. *(být) uštváný jako kůň* – unavený po dlouhém běhu nebo namáhavé práci
4. *(být) zapřažený jako kůň* – mít trvale velmi mnoho práce
5. *to je dávka jako pro koně* – neobyčejně velká nebo silná dávka něčeho (zpravidla léku)
6. *běžet/letět jako splašený kůň* – velmi rychle běžet
7. *bude tam jako na koni* – objeví se velmi rychle, než by řekl švec
8. *čas běží jako splašený kůň* – velmi rychle a nezadržitelně
9. *držet (se) jako kůň* - těžce pracovat
10. *dupat jako kůň* – hlučně našlapovat
11. *kopat/bít kolem sebe jako (splašený) kůň* – při pocitu ohrožení kolem sebe zuřivě mlátit hlava nehlava

12. *expr. mít zadek jako (pivovarský) kůň/klisna/kobyła/valach* – velký, objemný
13. *potit se/být zpocení jako kůň - silně a nepříjemně* – námahou, vedrem, nervozitou anebo při nemoci
14. *řehtat (se) jako kůň/kobyła* – hlučně a bez zábran se smát
15. *řičet jako kůň* – řvát na celé kolo x hlučně, bez zábran se smát
16. *to je (ostré/silné) jako když kopne kůň* – o velmi ostrém jídle, pití, o silné ráně
17. *vydržet/snést jako kůň* – snést hodně vzhledem k mimořádně fyzické odolnosti
18. *zkusit/vytrpět/trpět jako kůň* – velmi mnoho a bolestně trpět
19. *(být) hubený jako drožkářská kobyła* – velmi vyhublý až vyzáblý

Hříbě

1. *bujný jako (mladé) hříbě* – radostně čilý
2. *(být) hravý jako hříbě* – dětsky hravý
3. *mít někoho rád jako valach hříbě* – nemít rád, nesnášet někoho, mít rád jako trn v patě
4. *skotačit/poskakovat jako (mladé) hříbě*

Pes

1. *(být) hubený jako pes* – velmi hubený až vyzáblý, kost a kůže
2. *(být) chytrý jako dva dny starý pes* – je hloupý
3. *(být) opuštěný jako (ten) pes* – sám, bez rodiny a přátel
4. *(být) platný jako pes v kostele* – být někde zbytečný, překážet
5. *(být) utahaný/unavený jako (ten) pes* – velmi, vyčerpaný dlouhou námahou
6. *(být) uvázaný jako ten pes (u boudy)* – nemoci se hnout z místa ani na krok v důsledku spousty povinností
7. *(být) věrný jako (ten) pes* – být někomu naprosto oddán, věrný až za hrob
8. *(být) vzteklý/rozzuřený jako pes* – v důsledku nějakého nezdaru, velmi podrážděně reagovat na okolí
9. *(být) zlý jako pes* – velmi zlý
10. *bolí/štípe/pálí to jako pes* – velmi silně
11. *bylo/je jich (tam) jako psů* – sešlo se až nepříjemné množství lidí, byla tam hlava na hlavě
12. *být na někoho jako pes* – surový, bezcitný či zlý, vzteklý

13. *cítit se (někde) jako prašivý pes* – ponížený a opovrhovaný
14. *dělat něco jako když se pes pase* – neobratně, neuměle
15. *dorážet na někoho jako pes/psi* – slovně nebo fyzicky na někoho útočit, napadat jej
16. *hádat se jako psi* – silně, zuřivě
17. *hodit někomu něco jako psovi kost* – podávat někomu něco nedůstojným, opovržlivým způsobem
18. *honit někoho jako psa* – nenechat někoho chvíli oddechnout, neustále, i potupným způsobem jej popohánět
19. *honí se jako pes* – pracuje bez oddechu, do úmoru
20. *chodí/je/kouká/sedí/vypadá jako spráskaný pes* – být někým zahanben a poté se tvářit sklesle, zaraženě, provinile
21. *chodit jako panský pes* - bos
22. *chodit kolem něčeho jako mlsný pes* – mít na něco velkou chuť (a toužebně kolem toho chodit)
23. *chodit kolem něčeho jako pes kolem horké kaše* – obcházet problém, vyhýbat se jeho řešení
24. *chodit za někým jako pes/pejsek* – někoho všude oddaně a poslušně následovat
25. *(chovat se) jako když pustí psa ze řetězu/jako pes puštěný ze řetězu* – nevázaně, bujně, být jako splašený
26. *jde mu to jako psovi pastva* – špatně, pracuje pomalu a s velkou nechutí
27. *jednat/zacházet s někým jako se psem/hůř než se psem* – hrubě, utrhovat se na něj, ponížovat jej, chovat se k němu pánovitě, zacházet s ním jako s onucí
28. *mají se rádi/jsou na sebe jako pes a kočka* – nesnášejí se
29. *mít hlad/být hladový/hladný jako pes* – obrovský, být zcela vyhladovělý
30. *mlít hubou jako pes ocasem* – zbůhdarma, bez přestání a hloupě žvanit
31. *otřepat se/oklepat se jako pes* – rychle se vzpamatovat, netrápit se dlouho
32. *rvát se jako psi* – divoce, zuřivě, mlátit se hlava nehlava
33. *řádit jako vzteklý pes* – chovat se nebo jednat zuřivě, divoce, rozlíceně, běsnit
34. žert. *sluší mu to jako psovi uši* – vůbec mu to nesluší, vypadá v tom komicky
35. *štěkat na někoho jako pes* – vztekle na někoho křičet, slovně útočit, hádat se
36. *tahat se o něco jako psi o kost* – dohadovat se
37. *trhat/škubat sebou jako pes na řetěze* – nepřiměřeně reagovat
38. *vyhnat někoho jako prašivého psa* – nelítostně vyobcovat
39. *vyje jako pes (na měsíc)* – o někom, kdo falešně zpívá

40. *vynadat někomu jako psovi/expr. seřvat někoho jako psa* – velmi někomu vyhubovat, někdy i ponižujícím způsobem
41. *vyvádět jako vzteklý pes* – rozzuřeně na něco reagovat
42. *zajít/chcípnou jako (prašivý) pes u cesty* – osaměle, bez pomoci
43. *zastřelit někoho jako psa* – v zuřivosti nelítostně někoho zabít
44. *zkusit jako pes* – velmi mnoho a bolestně
45. *zmlátit/zbít někoho jako psa - vytrpět – někoho v zuřivosti brutálně fyzicky potrestat*
46. *vulg. to je (rovné/křivé) jako když pes chčije* – pohrdlivé vyjádření o něčem, co mělo být rovné, a je zcela křivé

Kočka

1. *(být) falešný jako kočka* – o neupřímném člověku
2. *(být) lstivý jako kočka* – úskočný, zrádný člověk, na kterého není spolehnutí
3. *(být) mlsný jako kočka/kocour* – šťourat se v jídle, vybírat si
4. *(být) mrštný/hbitý jako kočka* – velmi pohyblivý, obratný, rychle reagující člověk
5. *(být) úlisný jako kočka* – neupřímně zdvořilý, lichotný
6. *(být) utahaný/unavený jako kočka* – velmi, vyčerpaný nějakou činností
7. *číhat na někoho/něco jako kočka na myš* – napjatě někoho sledovat s cílem využít každé jeho chyby k zaútočení
8. *hrát si s někým jako kočka s myší* – pohrávat si s někým, dávat mu najevo svou převahu a jeho bezmocnost
9. *mají se rádi/jsou na sebe jako pes a kočka/kočka s myší* – nesnášejí se
10. *hrát/zpívat jako když kočku tahá za ocas/šlape kočce na ocas* – nepřijemně falešně, o nástroji i rozladěně
11. *chodit kolem něčeho jako kočka kolem horké kaše/kocour* – obcházet problém, vyhýbat se jeho řešení
12. *lísat se jako kočka* – mazlivým chováním usilovat o něčí přízeň
13. *mhouřit oči jako kočka/kocour* – přivírat oči
14. *mít drápy jako kočka/kocour* – dlouhé ostré nehty
15. *mít oči /vidět jako kočka* – mít velmi dobrý zrak, bystré slídivé oči, kterým nic neujde
16. *mít život (devět/sedm životů) jako kočka/kočičí život* – mít tuhý život, být velmi odolný, životaschopný, hodně vydržet
17. *mýt se jako kočka* – povrchně se umývat, hlavně v obličeji

18. *oči jí svítily jako kočce* – oči měla rozzářené radostí nebo dychtivým očekáváním
19. *prskat jako kočka/kocour* – plivat, zlobit se, vztekale reagovat
20. *přenášet/tahat něco (sem tam) jako kočka kořata* – opakovaně nosit z místa na místo, často zbytečně
21. *příst jako kočka* – být v dobrém rozmaru x tiše a spokojeně nebo vemlouvavě hovořit
22. *stočit se do klubička jako kočka* – pohodlně a spokojeně se uložit k odpočinku nebo spánku
23. *škrábat jako (divoká) kočka/kocour* – bolestně, často do krve někoho zraňovat nehty

Kocour

1. *ježít/naježít vousy jako kocour* – zlobit se
2. *olizovat se jako mlsný kocour* – labužnický, v očekávání dobrého jídla nebo při vzpomínce na ně
3. *vypadat (v něčem) jako kocour v botách* – v nadměrně velké obuvi vypadat groteskně
4. vulg. *vyvalovat oči jako když kocour sere do řezanky* – obvykle při velké fyzické námaze

Kotě

1. *(být) hravý jako kotě* – dětsky hravý
2. *(být) ospalý utahaný jako kotě* – velmi, vyčerpaný nějakou činností
3. *(být) přitulný jako kotě* – dětsky přichylný
4. *(být) slepý jako kotě* – o krátkozrakém člověku, který nerozezná drobnější předměty, slepý jak patrona
5. *vykukovat jako kotě zpod almárky* – nesměle, zvědavě, opatrně se dívat z úkrytu

Zdroj:

Mrhačová, E.: *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice (Tematický frazeologický slovník I)*, Spisy FF OU, vydala OU Ostrava, FF, Ostrava 1999

Mrhačová, E., Ponczová, R.: *Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice (Česko-polský a polsko-český slovník)*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, Tilia, Šenov u Ostravy 2003

Mrhačová, E., Jandová, E.: *Česko-německý slovník (Pojmenování zvířat v české a německé frazeologii a idiomatice)*, Ostravská univerzita v Ostravě, Tilia, Šenov u Ostravy 2000

Příloha č. 2

- *chovat se jako* - (divoké) zvíře/zvěř/dobytěk
- (být) červený jako - kohout/krocán/ prase
- velký jako - kráva/tele
- expr. *potit se/být zpocený jako* – kráva/vůl/ prase/kůň
- (být) rozzuřený jako - býk/vzteklý pes/divoké zvíře
- (to je) dávka jako - pro vola/koně
- *bylo tam krve jako* - z vola/když zapáchne vola/ prase
- stát jako - tele/vůl/ovce
- (být) hubený jako – koza/pes/kobyla
- (být) mlsný jako – koza/kocour/kočka
- (být) tvrdohlavý jako – beran/ovce/osel
- (být) utahaný/ unavený jako - prase/kočka/kotě/pes/štěně
- mít hlad jako - prase/pes
- *mít se jako* - prase v žitě/husa na krmníku
- expr. *funět jako* - prase/vepř
- expr. *smrdět jako* – prase/kozel
- (být) silný/ mít sílu jako – býk/kůň
- *chodí /je/ kouká/ sedí/ vypadá/ apod. jako* - zmoklá slepice/kuře/spráskaný pes
- *oškatit někoho jako* - slepici/kuře/husu
- (být) zapřažený jako - vůl/kůň
- (být) zedřený jako - vůl/drožkářská kobyla
- (být) hloupý jako – tele/ovce
- *honit někoho jako* - nadmutou kozu/psa
- (být) hravý jako – kůzle/hříbě/kotě/stěně
- *skotačit/poskakovat jako* - kůzle/ (mladé) hříbě
- *cítit se jako* - prašivá ovce/prašivý pes
- expr. *bolí/ pálí/ štípe to jako* - prase/svině/pes
- *psát jako* – prase/kocour
- *žert. sluší mu to jako* - praseti vesta/psovi uši
- *zkusit/ vytrpět/ trpět jako* - kůň/pes/zvíře
- *mít někoho rád jako* - valach hříbě/lišku v kurníku

- *(být) platný jako - pes v kostele/slepý pes na lovu*
- *chodit kolem něčeho jako - mlsný pes/mlsný kocour, kočka*

Zdroj:

Mrhačová, E.: *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice (Tematický frazeologický slovník I)*, Spisy FF OU, vydala OU Ostrava, FF, Ostrava 1999

Mrhačová, E., Poncová, R.: *Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice (Česko-polský a polsko-český slovník)*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, Tilia, Šenov u Ostravy 2003

Mrhačová, E., Jandová, E.: *Česko-německý slovník (Pojmenování zvířat v české a německé frazeologii a idiomatice)*, Ostravská univerzita v Ostravě, Tilia, Šenov u Ostravy 2000